

SZIVÓS KRISTÓF*

Specialiter autem iniuria dicitur...

Iniuria-tényállások Ulpianus edictum-kommentárában

I. Bevezetés

A tanulmány a személyiségi jogvédelem római jogi gyökereit vizsgálja. A római jogban erre az *iniuria* elnevezésű *delictum* szolgált. A témaválasztás indoka, hogy az *iniuria* szerteágazó tényállásait Magyarországon monografikus szinten legutóbb Pólay Elemér professzor vizsgálta,¹ továbbá az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépésével egyes pontokon módosult a személyiségi jogok védelmének hatályos szabályozása, ezért érdemesnek tartottam újból áttekinteni a római jogi tényállásokat. Az utóbbi időkben a magyar romanisztikai irodalomban Földi András,² Nótári Tamás³ és Péter Orsolya⁴ jelentetett meg jelentős tanulmányokat az *iniuriához* kapcsolódóan.

Az *iniuriát* a rómaiak már a XII táblás törvényekben is szabályozták. Tarifális szankciórendszerét a köztársaság idején a *praetori* jogképzésnek köszönhetően felváltotta a becselő eljárás (*aestimatoria*), amely során a sértett becsülte meg az őt ért sérelmet. Ez a hatályos jogban is megfigyelhető, hiszen ha belegondolunk, személyiségi jogsérelem esetén is a sérelemdíj iránti igényünk során az összeget a keresetben mi magunk határozzuk meg.

A tanulmány első része az *iniuriának* azokat a jellemzőit taglalja, amelyek minden tényállásban megtalálhatóak. Ez tekinthető az általános résznek. A második részben azokkal az *iniuria-tényállásokkal* foglalkozom, amelyek megtalálhatók *Ulpianus edictum-kommentárában*. A kutatás során azért szorítottam az *ulpianus* tényállások

* Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

¹ PÓLAY ELEMÉR: *A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez. Iniuria-tényállások a római jogban.* Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus XXX. (1983) Fasc. 4. 1–111. pp.

² FÖLDI ANDRÁS: *Konkurencia problémák az actio iniuriarum aktív legitimációjának körében.* In: Jakab Éva – Pozsonyi Norbert (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXXVI. (2014) 131–144. pp.

³ NÓTÁRI TAMÁS: *A személyiség római jogi védelme az iniuria tényállásának tükrében.* In: Menyhárd Atilla – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 33–46. pp.

⁴ PÉTER ORSOLYA: *Cum pudicitia ademptatur... A női erkölccsel kapcsolatos társadalmi elvárások tükröződése az iniuria klasszikus római szabályozásában.* In: Jakab Éva – Pozsonyi Norbert (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXXVI. (2014) 347–358. pp.

ismeretására, mivel az *iniuriát* tartalmazó Digesta 47. könyv 10. titulusának legnagyobb hányada tőle származik.

Kutatásom során nem lehetett céлом az *iniuria* teljes körű feltárása és a dolgozatban sem törekedtem az egyes tényállások részletekbe menő kidolgozására. Így a területi korlátok miatt nem volt lehetőségem mélyrehatóan elemezni az egyes eljárásjogi kérdéseket, csupán a legfontosabbakat villantottam fel, úgy mint például az aktív legitimáció kérdését. A tényállások elemzése során az *iniuria atrox* bonyolult esetköreit nem elemeztem, mivel szétfeszítené a dolgozat kereteit.

Kutatásom során messzemenően törekedtem arra, hogy a legfontosabb és legsarkalatosabb problémákra rávilágítsak, akár egy-egy jogeset exegézisében, akár több fragmentum átfogó bemutatásán keresztül. Munkám során az a fő cél vezérelt, hogy azon tényállások részletes elemzésére kerüljön sor, amelyek esetlegesen hatályos jogunk szerint is relevanciával bírhatnak.

II. Az *iniuria* általános jellemzői

1. Az *iniuria* kialakulása és fogalma

1.1. Az *iniuria* kialakulása és tényállásai a XII táblás törvényekben

Az egyes *iniuria*-tényállások kapcsán röviden bemutatom a XII táblás törvények tényállásait, azonban itt szükséges szólni a három legismertebb *iniuria*-tényállásról:

- a) *membri ruptio*
- b) *ossis fractio*
- c) *iniuria alteri factum*

Ad a) A XII táblás törvények szerint *si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto* (8,2), vagyis ha valaki más tagját csonkítja és nem egyezik ki vele, *talio* legyen a büntetése. A szakirodalomban vitatott, hogy mit érthettek *membri ruptión*.⁵ Pólay Lübtow álláspontját fogadta el, aki szerint irreverzibilis sérülésekről lehetett szó, a test tagjának vagy szervének elvesztése forgott fenn ebben az esetben, amely lehetett akár részleges, akár teljes.⁶ Az bizonyos, hogy büntetés szempontjából súlyosabb, mint az *ossis fractio*, mivel a *talio*-elvet alkalmazták szankcióként, de csak szubszidiárius jelleggel, vagyis akkor, ha az elkövető nem tudott kiegyezni a sértettel.

Ad b) A törvénytöredék szerint *manu fustive si os fregit libero, CCC, si servo, CL poenam subit sestertiorum* (8,3), vagyis ha valaki kézzel vagy bottal szabad ember csontját törte, 300, ha rabszolgáét, 150 *sestertius* büntetést kellett fizetnie. A *membri ruptio* és az *ossis fractio* Gaius szerint *iniuriának* minősült.⁷ Völkl vitatta, hogy ezt a rendelkezést azért hozták volna, hogy mentesüljön a *membri ruptio* következményei

⁵ PÓLAY 1983, 12. p.

⁶ VON LÜBTOW, ULRICH: *Zum römischen Injurienrecht*. Labeo. Rassegna di diritto romano 15 (1969), 131–132. pp.; PÓLAY 1983, 12. p.

⁷ Gai. 3,223.

alól, hiszen állítása szerint az, aki kézzel vagy bottal valakit megütött, nem azzal a szándékkal tette, hogy a csontját eltörje.⁸

Ad c) Vitatott a szakirodalomban a harmadik tényállás, amely szerint *si iniuriarum alteri faxsit, viginti quinque poenae sunt* (8,4), azaz ha mással szemben *iniuriát* követtek el, 25 *as* volt a büntetése. Ehelyütt szándékosan nem adtam meg az *iniuria* magyar fordítását, az egyes álláspontok ismertetésére a jogellenesség tárgyalásánál keríték sort.

1.2. Az *iniuria* fogalma a hazai szakirodalomban

Kiindulópontként megállapítható, hogy maga a „személyiség” mint fogalom a római jogban ismeretlen volt, azonban a rómaiak már igen korán felismerték, hogy az ember nemcsak fizikai értelemben (vagyis a testi integritása) véve védendő.⁹

Marton úgy adta meg az *iniuria* fogalmát, hogy az a személy elleni *delictum*, a más ember személyének jogellenes és szándékos megsértése.¹⁰ Hasonló felfogást követett Molnár és Benedek is, amikor az *iniuriát* egy szabad ember személyiségi jogainak, illetve testi épségének a tudatos megsértéseként jelölték meg.¹¹ Zlinszky álláspontja szerint az *iniuria* tágabb értelemben jogsértést jelent, szűkebb értelemben *delictum*ként a testi épség, élet, becsület, személyiség sérelmét foglalja magában.¹² A Földi–Hamza tankönyv megfogalmazása szerint az *iniuria* magában foglalta az idegen személyiség minden tudatos megsértését.¹³ Pólay az *iniuriát* olyan szándékos személyiségsértésként fogta fel, amely „valakit közvetlenül becsületében vagy közvetve az őt megillető családfelelősi hatalom, illetve tulajdonjog vonatkozásában a közrendet érintő módon sért”.¹⁴ Az említett szerzők mindegyike kiemelte az *iniuria* jogellenes mivoltát és azt, hogy az a más ember személyét (személyiségét) sértő szándékos bűncselekmény.

Az *iniuria* a sértett teste (*corpus*), a méltósága (*dignitas*) és a jó hírneve (*infamia*) ellen irányulhatott.¹⁵ A passzív alany személyét vizsgálva látható, hogy az *iniuria* közvetlenül is és másokon keresztül, közvetett módon is elszenvhető volt (akár rabszolgan, akár hatalomalattin, akár önjogú nőn keresztül).¹⁶

⁸ VÖLKL, ARTUR: *Die Verfolgung der Körperverletzung im frühen römischen Recht. Studien zum Verhältnis von Tötungsverbrechen und Injuriendelikt*. Böhlau, Wien, 1984. 144–145. pp. Az objektív alapú szankciórendszer miatt a szándékosság-gondatlanság kérdése ebben a korban még nem merült fel. L. pl. ZIMMERMANN, REINHARD: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Clarendon Press, Oxford, 1996. 1051. p.

⁹ PÓLAY ELEMÉR: *A személyhez kapcsolódó egyes eszmei javak magánjogi védelmének nyomai a római jogban*. Jogtudományi Közlöny 1987/3. 147. p.

¹⁰ MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve*. Méliusz, Debrecen, 1943. 250. p.

¹¹ MOLNÁR IMRE – JAKAB ÉVA: *Római jog*. Diligens, Szeged, 2015. 335 p.; BENEDEK FERENC – PÓKECZ KOVÁCS ATTILA: *Római magánjog*. Dialóg Campus, Pécs, 2013. 332. p.

¹² ZLINSZKY JÁNOS: *Római büntetőjog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 131. p.

¹³ FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Nemzedékek Tudása, Budapest, 2014. 570. p.

¹⁴ PÓLAY 1983, 88. p.

¹⁵ Ulp. D. 47,10,1,2.

¹⁶ Ulp. D. 47,10,1,3.

2. Az iniuria tényállási elemei

2.1. Jogellenesség (*non iure fit*) mint általános tényállási elem

A XII táblás törvények *iniuria alteri factum* tényállásánál az a legfőbb és legvitatottabb kérdés, hogy absztrakt jogellenességet takar-e vagy sem. Mommsen szerint a joggal szembeállították a jogtalanságot, ezt nevezték *iniuriának*, és később ebből az absztrakt *iniuriából* alakultak ki a későbbi civiljogi *delictumok* (*furtum*, *iniuria* mint személysértés és a *damnum iniuria datum*).¹⁷ Ezt azt jelentené, hogy az *iniuria* lényegében minden *delictumot* magában foglalt.¹⁸ Lübtow álláspontja szerint teljesen kizárt, hogy a *membri raptio*n és az *ossis fractio*n kívül minden más testi erőszak jogellenességnek minősüljön.¹⁹

Pólay is rámutatott arra, hogy ez nem lehetséges. Szerinte ugyanis a XII táblás törvények *iniuria alteri factum* tényállása nem jelölhetett jogellenességet a törvények kauzisztikus jellege miatt, hanem egy olyan testi sértést jelentett, amely nem tartozik sem a *membri raptio*, sem az *ossis fractio* esete alá.²⁰ Így némiképp mégis egy általános tényállással állunk szemben, méghozzá a testi sértések általános tényállásával, amelyek közül a két korábban említett tényállást súlyosabb büntetési tétellel (hatályos büntetőjogi terminológiával élve: minősített esetként) kiemelték.

A Digesta 47. könyvének 10. titulusának legelején találhatjuk a klasszikus kori *iniuria* jelentéstartalmait (D. 47,10,1 pr.):

Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat: omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. Hoc generaliter. Specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdum iniuriae appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus: interdum iniquitatem iniuriam dicimus, nam cum quis iniure vel iniuste sententiam dixit, iniuriam ex eo dictam, quod iure et iustitia caret, quasi non iuriam, contumeliam autem a contemnendo.

A klasszikus korban az *iniuriának* kifejezetten két technikai jelentése alakult ki: egyrészt jelentette absztrakt módon a jogellenességet (*quod non iure fit*),²¹ másrészt jelentett egy speciális magánbűncselekményt (*iniuria* vagy *contumelia*).²² Molnár az *iniuria* jelentéstartalmához sorolta harmadikként a *damnum iniuria datum* esetében a jogellenes és vétkes károkozó magatartást (objektív és szubjektív *iniuria*) is.²³

¹⁷ MOMMSEN, THEODOR: *Römisches Strafrecht*. Duncker & Humblot, Leipzig, 1899. 825. p.

¹⁸ MASCHKE, GUSTAV: *Die Persönlichkeitsrechte des römischen Injuriensystems*. In: Leonhard, Rudolf (szerk.): *Studien zur Erläuterung des Bürgerlichen Rechts*. Heft. 10. M. u. H. Marcus, Breslau, 1903. 2–3. pp. E véleményét a *legis actio sacramento in rem* formulájára alapozta, ahol az áll, hogy *iniuria vindicavisti*. E kitétel Molnár szerint inkább utalt arra, hogy „jogtalanul vindikáltál”, mint arra, hogy jogellenesen. MOLNÁR IMRE: *A jogellenesség és vétkeség kérdése a római jogban*. In: *Uő: Ius criminale Romanum*. Tanulmányok a római jog köréből. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. 21. p.

¹⁹ VON LÜBTOW 1969, 134. p.

²⁰ PÓLAY 1983, 17. p.

²¹ A jogellenesség fogalmát hasonló jelleggel adja meg többek között Paul. Coll. 2,5,1; Ulp. Coll. 7,4,3.

²² VÖLKL 1984, 176. p. A *contumelia* és az *iniuria* kapcsolatáról l. később.

²³ MOLNÁR 2013, 25. p.; HAUSMANINGER, HERBERT: *Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia*. Manz Verlag, Wien, 1990, 19. p.

A jogellenesség megléte minden bűncselekmény esetén követelményként merült fel, hiszen jogellenesség hiányában nem valósult meg bűncselekmény.²⁴ További büntethetőséget kizáró ok volt, ha valaki a jog alapján cselekedett és így okozott sérelmet, mivel a jogszabály engedélye kizárja a jogellenesség megvalósulását.²⁵

2.2. A *contra bonos mores* történő elkövetés követelménye

A *contra bonos mores*, vagyis a jó erkölcsökkel ellentétes elkövetés kitételét használta fel a *praetor* arra, hogy a XII táblás törvények által kazuisztikusan szabályozott *iniuria*-tényállásokat kibővítse.²⁶ Az ilyen elkövetés nemcsak a közerkölcsöket, hanem lényegében a római rabszolgatartó társadalom rendjét sértették.²⁷ A *contra bonos mores* kitétel három *iniuria*-tényállás kapcsán merül fel:

- a) *convicium*
- b) *ademptata pudicitia* (de az *edictum* szövege nem maradt ránk)
- c) *de iniuriis quae servis fiunt*

A negyedik *edictumi* tényállás (*infamatio* vagy másképp *ne quid infamandi causa fiat*) esetén álláspontom szerint azért nem volt szükséges feltüntetni a *contra bonos mores* kitételt, mivel más jó hírnevének szándékos, becsületsértő célzatú rontása minden esetben a jó erkölcsökbe ütközött. A klauzula funkciója, hogy megkülönböztesse a büntendő és a jog szempontjából közömbös cselekményeket.²⁸ E tényállási elemről az egyes tényállások elemzése során bővebben is szövegek.

2.3. A más személy meggyalázásának célzata (*contumelia*)

A *contumelia* szót meggyalázó méltatlansággként, meggyalázásként értelmezhetjük.²⁹ Történetileg a görög jogból származik, az ottani megfelelője a *hybris*. A római *contumelia* ismertetése előtt érdemes egy pillantást vetni a görög jogintézményre.

A görög jogban *Solon* rendelkezett a *hybris*ről, amikor elrendelte, hogy amennyiben valaki szándékosan megsérti más becsületét (*hybrizei*), akár gyermekét, nőét vagy férfit, akár szabad emberét vagy rabszolgáét, illetve bármi más törvénytelen (*paranómōn*) követ el ezek sérelmére, azt bármelyik athéni, akinek ehhez joga van, beperelheti a bíróságon (*thesmothetai*).³⁰ Lényegében *Solon* egy *actio popularis* biztosított az elkövető ellen.

Látható a törvényszövegből, hogy az nem határozta meg a *hybris* fogalmát, csak egyetlen összefoglaló elkövetési magatartásról (*hybrizei*) szólt.³¹ A törvény továbbá

²⁴ MOLNÁR IMRE: *Az ókori római jogi bűncselekmény-fogalom ismérvei*. In: Uő: *Ius criminale Romanum*. Tanulmányok a római jog köréből. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. 220. p.

²⁵ Ulp. D. 47,10,13,1.

²⁶ DELI GERGELY: *A jó erkölcsökről*. Medium, Budapest, 2013. 71. p.

²⁷ PÓLAY 1983, 88. p.

²⁸ DELI 2013, 117. p.

²⁹ FINÁLY HENRIK: *A latin nyelv szótára*. Franklin Társulat, Budapest, 1884. (rep. Budapest, 2002.) s.v. *contumelia* 2.) jelentéstartalom: „megbántás, -sértés, meggyalázó méltatlanság, meggyalázás, gyalázás”.

³⁰ Demosth. 21,47. Ezzel szinte teljesen megegyezően szól a törvényről Aischin. 1,15.

³¹ Aischin. 1,15.

korlátokat is felállított, amely alapján *hybrizei* elkövetésének szükségképpen velejárója volt, hogy legyen sértettje, aki azonban nem lehetett isten (csak gyermek, nő és férfi).³² Figyelemre méltó, hogy már a görög jog is elismerte a rabszolga emberi mivoltát, amelyet *Demosthenes* is hangsúlyozott.³³ A *hybris* erőszakos támadás vagy nemi erőszak formájában jelenhetett meg, de más bűncselekményektől az különböztette meg, hogy mindig szándékosan követték el, a sértett becsületét sértő célzattal.³⁴

A *hybris* rövid bemutatása után térjünk rá a római jogi szabályozásra. A XII táblás törvények által megállapított *iniuria*-tényállásokat a *praetor* a köztársaságkor végére kiterjesztette, és a testi integritást sértő tényállások mellett megjelentek az ember érzelmeit, „személyiségét” sértő tényállások is, amelyeknél már központi tényállási elemet jelentett a *contumelia*.³⁵ A római jogászok közül a *contumelia* fontosságát *Labeo* mondta ki először (D. 47,10,15,46):

Si quis servo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, Labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam.

Ebben a fragmentumban *Labeo* azon véleményét fejtette ki, hogy ha a rabszolgát megverték, és emiatt kár keletkezett benne, a tulajdonos egyszerre indíthatta a dologrongálás miatti keresetet (*actio legis Aquiliae*) és az *actio iniuriarum*ot. Ezt azzal indokolta, hogy a két kereset jogalapja nem ugyanaz volt, mivel az előbbi keresettel az őt ért kár miatt perelt, míg az utóbbival a becsületét ért sérelmet (*contumelia*) torolta meg. Így tehát, mivel a „személyiség” védelme megjelent a *praetori edictum*ban a *contumelia* büntetésén keresztül, lehetségessé vált a két kereset *cumulatió*ja.³⁶ *Labeo* ezzel azonos szintre helyezte az *iniuriát* és a *contumeliát*.³⁷

Az *iniuria* megvalósulásához elengedhetetlen volt a *contumelia*, amely elmaradása azonban nem jelentette a cselekmény miatti felelősségre vonás elmaradását. Ahogy a későbbiekben az egyes tényállások során részletezni fogom, például ha a rabszolgát nem az urát sértő *contumeliával* verték meg, dologrongálás miatt lehetett perelni.³⁸ A célzatosság szükségképpen magában foglalja az egyenes szándékot (*dolus directus*) is, ezért a szándékos elkövetés mint tényállási elem nem szorul további magyarázatra.

³² MACDOWELL, DOUGLAS M.: 'Hybris' in Athens. Greece & Rome 23(1976) 24. p.

³³ Demosth. 21, 48–49.

³⁴ GAGARIN, MICHAEL – COHEN, DAVID: *Ancient Greek Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006. 216. p.

³⁵ HAGEMANN, MATHIAS: *Iniuria: von den XII-Tafeln bis zur justinianischen Kodifikation*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1998. 65. p.

³⁶ A szabad embert ért testi sértés esetén is lehetséges volt a *cumulatio*. L. ehhez kapcsolódóan PÓLAY 1983, 69. p.; NÓTÁRI 2016, 41. p.; SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 157. p.

³⁷ WITTMANN, ROLAND: *Die Entwicklungslinien der klassischen Injurienklage*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 91(1974) 290. p.; A *contumelia* és az *iniuria* közötti kapcsolatról l. bővebben CURSI, MARIA FLORIANA: *Iniuria cum damno. Antigiuridicità e colpevolezza nella storia del danno aquilano*. Giuffrè, Milano, 2002. 238–240. pp.

³⁸ L. a későbbiekben a *quae iniuriae servis fiunt* tényállásánál írottakat.

Összességben elmondható, hogy *hybris* és *contumelia* szavak jelentéstartalma azonos volt.³⁹ Ezt azzal lehet alátámasztani egyrészt, hogy mindkettő ugyanazt a tényállási elemet takarja (vagyis a becsületsértő célzatot), és további pontosításokat a források nem említene. Az aktív legitimáció szempontjából pedig kiemelendő, hogy teljes jogú polgár indíthatott pert, amelyet a görög jogban az athéni polgárok számára rendelkezésre álló *actio popularis* igazol, a rómaiaknál pedig főszabály szerint az önjogú római polgár volt jogosult pert indítani *iniuria* miatt.⁴⁰

Ennek a tényállási elemnek a sokrétűsége, illetve sokszínűsége eredményezte azt, hogy az *iniuria* egy rendkívül összetett *delictum*nak számított, számos különböző tényállással, mivel a *contumelia* fennállása esetén bármilyen jogellenes cselekmény *iniuria*-ként minősülhetett. Ennek előfelétele volt, hogy az elkövetői és a sértetti oldalon is önjogú római polgár álljon, az egyik gazdasági vagy fizikai erőfölényével visszaéljen és ezzel sérelmet okozzon a másik félnek. Ez alátámasztja, hogy miért emelte egy szintre Labeo a *contumeliát* az *iniuriával*. Emiatt pont a *contumelia* a legfőbb indoka, hogy nem volt lehetséges egy *edictum generale* megalkotása *iniuria* esetén.

3. Az *actio iniuriarum aestimatoria*

A XII táblás törvények tarifális büntetéseket határozott meg *iniuria* esetére. Ezzel kapcsolatosan *Aulus Gellius* ismertetett egy esetet a *Noctes Atticae*-ben (NA. 20,1,13):

Itaque cum eam legem Labeo quoque vester in libris quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret: "... inquit "L. Veratius fuit egregie homo improbus atque inmani vecordia. Is pro delectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum servus sequebatur ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmaverat, numerari statim secundum duodecim tabulas quinque et viginti asses iubebat."

A fenti *caput* a tarifális büntetési rendszer elavultságáról tesz tanúbizonyságot. *Gellius* azt az esetet ismeretette, amikor egy *Lucius Veratius* nevű férfi mindenkit, akivel találkozott, megütött, a rabszolgája pedig mindenkinek ott helyben kifizette azt a 25 *ast*, amely az *iniuria alteri factum* büntetése volt. Ezzel is azt bizonyította, hogy a törvény által megszabott tarifák a pénzromlás miatt már nem jelentettek valódi büntetést. Külön kiemelendőnek tartom a fenti gelliusi szemelvény utolsó mondatát:

Propterea inquit praetores postea hanc abolescere et relinquere censuerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt.

„Ez volt az oka, hogy a *praetorok* később ezt a törvényt (ti. a XII táblás törvényeket) elavultnak és figyelmen kívül hagyottak nyilvánították, s elrendelték, hogy a bántalmak elbírálására bírákat ők fognak kirendelni.”⁴¹

³⁹ Ezen a véleményen van *Kaser* is. KASER, MAX: *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und das klassische Recht.* Verlag C. H. Beck, München, 1971. 624. p. L. ehhez még többek között I. 4,4 pr.; Paul. Coll. 2,5,1.

⁴⁰ A keresetindítási jog problematikusságához l. FÖLDI 2014, 131–144. pp.

⁴¹ *Barcza József* és *Soós József* fordítása.

A szemelvény utolsó mondatával *Gellius* egy *praetori edictumot* ismertetett, amely véget vetett a tarifális büntetésnek és teret engedett a becselő eljárásnak. Ennek a formulának az volt a jellemzője, hogy nem az *iniuria* tényállását határozta meg, hanem csupán az eljárást.⁴² A *praetori* jogalkotás ennek hatására *actio iniuriarum aestimatoriát* bocsátott ki a sérelmes félnek, akinek pontosan meg kellett határoznia, hogy milyen sérelmet szenvedett.⁴³ A sérelem *Labeo* szerint akkor volt pontosan meghatározva, ha a sérelmes fél nem adott alternatívákat, hanem pontosan megnevezte a sérelmet.⁴⁴ A kereset jelleget a következő *gaiusi fragmentum* szemlélteti (Gai. 3,224):

Sed nunc alio iure utimur. Permittitur enim nobis a praetore ipsis iniuriam aestimare, et iudex vel tanti condemnat, quanti nos aestimauerimus, vel minoris, prout illi visum fuerit; sed cum atrocem iniuriam praetor aestimare soleat, si simul constituerit, quantae pecuniae eo nomine fieri debeat vadimonium, hac ipsa quantitate taxamus formulam, et iudex, qui possit uel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius praetoris auctoritatem non audet minuere condemnationem.

Gaius azt írja, hogy a sértett maga becsülte meg az elszenvedett sérelmet. Ez az összeg a *praetor* számára felső határt jelentett a formulabeli összeg meghatározásakor, ugyanis mindenki maga tudta a legjobban meghatározni, hogy mekkora sérelem érte. A *praetor* ez alapján kiadta a formulát, és habár a bírónak megvolt a lehetősége, hogy kevesebbre marasztaljon, többnyire mégsem csökkentette azt a *praetor* tekintélye miatt.

III. Az egyes *iniuria*-tényállások

1. A *lex Cornelia de iniuriis* tényállásai

Cornelius Sulla Kr. e. 81-ben a polgárháborús helyzetre tekintettel hét *quaestiót* (*quaestiones perpetuae*) állított fel, amelyek közül az egyik az *iniuria* elbírálásával foglalkozott.⁴⁵ *Sáry* az uralkodó szakirodalmi állásponttal szemben úgy vélte, hogy mindenképpen egy állandó törvényszéknek kellett a *crimen iniuriae*-t elbírálnia, mivel az ilyen típusú ügyekből lehetett a legtöbb.⁴⁶ Külön *quaestio* felállítását az indokolhatta, hogy míg a másik hat *quaestio* kifejezetten állam elleni bűncselekményeket bírált el, addig az *iniuriával* foglalkozó *quaestio* magánszemélyek jogvitáiban járt el.⁴⁷ A leggyakoribb szankció a pénzbüntetés lehetett, amelyet ugyanúgy becsléssel állapíthattak meg, mint a

⁴² VÖLKL 1984, 208. p.

⁴³ Ulp. D. 47,10,7 pr.

⁴⁴ Ulp. D. 47,10,7,4.

⁴⁵ ERMANN, JOACHIM: *Strafprozess, öffentliches Interesse und private Strafverfolgung*. Böhlau, Wien, 2000. 79. p.; PÓKECZ KOVÁCS ATTILA: *A királyság és köztársaság közjogi intézményei Rómában*. Dialóg Campus, Pécs, 2014. 117. p.

⁴⁶ SÁRY PÁL: *Sulla büntetőjogi reformjai*. PhD értekezés (kézirat), Miskolc, 2002. 156. p.

⁴⁷ PÓLAY 1983, 61–62. pp.

praetori eljárásban.⁴⁸ A törvény meghozatalát az indokolta, hogy a polgárháborús helyzetben oly mértékben elszaporodtak az erőszakos, illetve a magántulajdon ellen irányuló bűncselekmények, hogy ezzel szemben az államnak fel kellett lépnie a rend helyreállítása érdekében.⁴⁹

Lenel a *lex Cornelia de iniuriis* tényállásait a *Palingenesiában Ulpianus edictum-kommenarának* 56. könyvében *De iniuriis* alcím alatt, az 1337. és az 1338. rubrikába helyezte el.⁵⁰ A törvény három tényállást kiemelt a deliktuális szabályozás köréből, és *crimenné* minősítette azokat (D. 47,10,5 pr.):

Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat. (...) Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem: quod quis pulsatus verberatusve domusve eius vi introita sit. Apparet igitur omnem iniuriam, quae manu fiat, lege Cornelia contineri.

A *lex Cornelia de iniuriis* által *crimenné* minősített három tényállás a *pulsare*, a *verberare* és a *domum vi introire* voltak. A *civiliter* és *criminaliter* keresetek konkurenciája külön dolgozat témájául is szolgálhatna. Annyi azonban itt megjegyzendő, hogy a *communis opinio*⁵¹ szemben nem tartom általánosan lehetségesnek *iniuria* esetén a kétféle kereset közötti választás lehetőségét. Főszabály szerint valóban lehetséges, hiszen konkuráló keresetekről van szó,⁵² amelyet a források is alátámasztanak.⁵³ A *lex Cornelia* ába ütköző cselekmény esetén azonban kizártnak tartom a sértett számára a választás lehetőségét, amely a következő fragmentumrészlettel igazolható (D. 47,10,7,1):

Quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quod gladio caput eius percussus est? Labeo ait non esse prohibendum: neque enim utique hoc, inquit, intenditur, quod publicam habet animadversionem. Quod verum non est: cui enim dubium est etiam hunc dici posse Cornelia conveniri?

A fenti tényállásban egy szabad embert karddal fejen ütöttek. *Labeo* azon a véleményen volt, hogy a sértett választhatott, hogy *criminaliter* vagy *civiliter* kíván-e pert indítani, ami viszont *Ulpianus* szerint nem lehetséges. A *lex Cornelia* ugyanis az *iniuria*-tényállásokhoz képest *lex specialis*nek minősült, és a *lex specialis derogat legi generali* elve alapján csak a *criminaliter* úton történő perlés volt lehetséges. Ez adta a *lex Cornelia* lényegét, amelyet alátámaszt az a tény is, hogy az *iniuriával* foglalkozó források mindig külön szólnak a *lex Cornelia*ról. Ha viszont ebben az esetben is lehet-

⁴⁸ HAGEMANN 1998, 64. p.; SÁRY 2002, 158. p.

⁴⁹ PÓLAY 1983, 60. p.

⁵⁰ LENEL, OTTO: *Palingenesia juris civilis. Juris consultorum reliquiae quae Justiniani Digestis continentur ceteraque juris prudentiae civilis fragmenta minora secundum auctores et libros II.* Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1889. 767–768. pp.

⁵¹ L. többek között NÓTÁRI 2016, 42. p., PÓLAY 1983, 66. p.; LENEL, OTTO: *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung.* Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1927. 397. p.; PUGLIESE, GIOVANNI: *Studi sull' „iniuria”.* Giuffrè, Milano, 1941. 152. p.

⁵² ERMANN 2000, 79. p.

⁵³ Így pl. Paul. D. 47,10,6; I. 4,4,10.

séges lett volna a választás, akkor úgy gondolom, hogy nem emelték volna ki, mivel ugyanolyan általános tényállások lettek volna, mint minden más *iniuria*.

1.1. *Pulsare* és *verberare*

Ulpianus együtt tárgyalja a *crimen iniuriae* két esetét – a *pulsare* és a *verberare* magatartásait, amelyek között csak kis, bár a mindennapi életben nehezebben megállapítható különbség tehető (D. 47,10,5,1):

Inter pulsationem et verberationem hoc interest, ut Ofilius scribit: verberare est cum dolore caedere, pulsare sine dolore.

Aulus Ofilius késő köztársaságkori jogtudós szerint *pulsare* és *verberare* között az elhatárolási pont a fájdalom (*dolor*) volt, ugyanis míg a *verberare* fájdalommal járt (*cum dolore*), addig a *pulsare* nem (*sine dolore*). *Mommsen* szerint a *pulsare* már a *lex Cornelia* előtt is használatos volt, míg a *verberare* a törvénnyel együtt került a köztudatba.⁵⁴ *Plescia* úgy tett különbséget a két magatartás között, hogy míg a *pulsare* kézzel való bántalmazást jelentett, addig a *verberare* valamilyen eszköz használatával történt.⁵⁵ Ez a magyarázat azonban nem logikus, mivel nem áll összhangban az *Aulus Ofilius* által bemutatott differenciálással, és *Mommsen* álláspontját ezért nem tartom helytállónak, aki a *pulsare* igére a lökdös, a *verberare* igére pedig a megver szót használta.⁵⁶ Ennek indoka, hogy például olyan erővel is meg lehet lökni valakit, hogy az neki fájdalommal járjon (ez *Mommsen* szerint *pulsatio*, a *Digesta* szerint viszont *verberatio*), és úgy is lehet bántalmazni a sértettet, hogy az számára nem jár számottevő fájdalommal (ez viszont *Mommsen* szerint *verberatio*, és a *Digesta* szerint *pulsatio*). Talán a *Molnár* által alkalmazott megnevezés bír a legátfogóbb jelentéstartalommal, aki a *pulsatiót* és a *verberatiót* együttesen ütlelegéseknek nevezte.⁵⁷

Álláspontom szerint a probléma gyökerét maga a *Digesta*-szemelvény adja, ugyanis *Aulus Ofilius* megkülönböztetése aggályokat vet fel. A jogász a fájdalom alapján különítette el a két cselekményt, ami viszont rendkívül szubjektív elhatárolási pont, mivel végső soron azzal járt, hogy a sértett fájdalomérzete döntötte el, hogy melyik tényállást valósította meg a cselekmény. Ez bizonyítási kérdés volt, amit az eljáró bírónak kellett eldöntenie, így feltehetően a gyakorlat alakította ki az elhatárolási pontot. Nem volt különbség a két tényállás között abban, hogy mindkettő beleillett a *lex Cornelia de iniuriis*be, azonban különbség lehetett a büntetés mértéke között. Ez a két tényállás valószínűsíthetően magában foglalta az összes testi sértést és a tetteges becsületsértést is.⁵⁸

⁵⁴ MOMMSEN 1899, 791. p.

⁵⁵ PLESCIA, JOSEPH: *The Development of Iniuria*. Labeo. Rassegna di diritto romano 23(1977) 280. p.

⁵⁶ MOMMSEN 1899, 791. p.

⁵⁷ Az egyes reáliniuriáknál azonban a *pulsatióra* a súlyos verés, a *verberatióra* pedig az enyhe verés kifejezést használta, ami nem áll összhangban *Ofilius* meghatározásával. MOLNÁR – JAKAB 2015, 335. p.

⁵⁸ SÁRY 2002, 149. p.; Ulp. D. 47,10,5 pr.: *Apparet igitur omnem iniuriam, quae manu fiat, lege Cornelia contineri.*

1.2. *Domum vi introire*⁵⁹

A *domum vi introire* nem előzmények nélküli, hiszen bár a XII táblás törvényekben erre nem volt közvetlen utalás, mégis következtethetünk erre abból, hogy mindent védtek, ami a *pater familias* tulajdonába vagy hatalma alá tartozott (ezt úgy fejezték ki, hogy *meum esse*).⁶⁰ A polgárháborús helyzetben indokoltá vált a magánlakás és ezzel a magántulajdon fokozott védelme. Ennek kazuisztikáját is megtalálhatjuk a Digestában. Az alábbi fragmentum azt szemlélteti, hogy mikor minősült egy cselekmény magánlakásértésnek, illetve mi volt ennek a büntetése (D. 47,10,5,5):

Si tamen in fundum alienum, qui domino colebatur, introitum sit, Labeo negat esse actionem domino fundi ex lege Cornelia, quia non possit ubique domicilium habere, hoc est per omnes villas suas. Ego puto ad omnem habitationem, in qua pater familias habitat, pertinere hanc legem, licet ibi quis domicilium non habeat. Ponamus enim studiorum causa Romae agere: Romae utique domicilium non habet et tamen dicendum est, si vi domus eius introita fuerit, Corneliā locum habere. Tantum igitur ad meritoria vel stabula non pertinebit: ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant non momenti causa, licet ibi domicilium non habeant.

De ha idegen tulajdonban álló földre követik el a magánlaksértést, amelyet a tulajdonos részére művelnek, *Labeo* szerint a tulajdonos nem indíthat pert a *lex Cornelia* alapján; mivel nem minden egyes *villája* minősül a lakhelyének, ami a tulajdonában van. Álláspontom szerint a törvényt alkalmazni kell minden olyan épületre, amelyben a *pater familias* élhet, akkor is, ha nem az a lakhelye. Tegyük fel például, hogy valaki tanulás céljából megy Rómába; bizonyosan nem Rómában van a lakhelye, de ha az ottani házába törnek be erőszakkal, akkor azt kell mondanunk, hogy a *lex Cornelia* alkalmazható. Nem áll fenn viszont a bérelt szobákra (*meritoria*) és a fogadókra (*stabula*). Alkalmazandó azonban azokra, akik nagyon rövid ideig tartózkodnak valahol, akkor is, ha nem a lakhelyük.⁶¹

A jogeset tényállása szerint egy idegen telekre törnek be (*fundum alienum*), amelyet a tulajdonos nem életvitelszerűen használ, hanem csak megművelteti a földet. Ebből megállapíthatjuk, hogy a tényállásban *villa rustica* szerepel, amely körülbelül egy 30-50 hektáros mezőgazdasági földterületet jelentett.⁶² *Ulpianus* a különböző ingatlanoknál eltérő tényállási minősítéseket alkot. A kérdés az volt, hogy perelhet-e a tulajdonos a *lex Cornelia de iniuriis* alapján. *Ulpianus* szerint indíthatott pert a törvény szerint.

Ulpianus ismerteti *Labeo* véleményét, aki szerint nem volt lehetséges pert indítani a *lex Cornelia* alapján, mert a *villa* nem minősült a tulajdonos lakhelyének. A jogász szerint az elhatárolási pont az volt, hogy az adott lakás a tulajdonos lakhelyének (*domicilium*) számított-e vagy sem. Ebből arra lehet következtetni, hogy *Labeo* véleménye, hogy egy embernek csak korlátozott számú otthona lehetett. Ezt követi *Ulpianus* véle-

⁵⁹ Az alcím alatt csak a jogellenes bemenetelről van szó, a későbbiekben idézett *Cicero*-perbeszédben azonban kitérek a jogellenes bennmaradás mint tényállásszerűség kérdésére is.

⁶⁰ PÓLAY 1983, 9. p., 38. p.

⁶¹ Saját fordítás.

⁶² MOLNÁR – JAKAB 2015, 29. p.

ménye, aki a *habitatio* alapján határolja el, hogy lehetett-e perelni magánlaksértés miatt avagy sem. Kihangsúlyozandó, hogy a fragmentumban említett *habitatio* hétköznapi jelentéssel szerepel és nem a technikai értelemben. A iustinianusi Intitúciókban olvashatjuk a *habitatio* mint idegen dologbeli jog leírását (I. 2,5,5):

Sed si cui habitatio legata sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur neque ususfructus, sed quasi proprium aliquod ius. Quam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem secundum Marcelli sententiam, nostra decisione promulgata permisimus non solum in ea degere sed etiam aliis locare.

„Ha valakinek lakásjogot hagyományoztak vagy más módon rendeltek, az sem használatnak, sem haszonélvezetnek nem tekintendő, hanem ezektől független jognak. A lakásjoggal rendelkezőknek célszerűségi szempontból megengedtük egy döntvényünkben, melyet *Marcellus* véleményéhez csatlakozva bocsátottunk ki, hogy azt ne csak maguk használják, hanem másoknak bérbe is adhassák.”⁶³

A *habitatio* (lakáshasználat) feltehetőleg a köztársaság korában jött létre, és nem azal a szándékkal adták, hogy *ius in re* (azon felül *ius in re aliena*) keletkezzen rajta.⁶⁴ *Iustinianus* önálló jogként nevesítette a Codexben.⁶⁵ A használati jog és a haszonélvezet között helyezkedett el, mivel a jogosultat megillette a használati jog átengedésének joga, de csakis visszterhesen.⁶⁶

Ulpianus igazolja az a tény, hogy nem a tulajdonjog alapján kellett a ház fogalmát értelmezni, hanem az alapján, hogy *domicilium*-e vagy sem és ezt kiterjesztette minden olyan esetre, amikor olyan helyre hatoltak be jogellenesen, ahol a *pater familias* életvitelszerűen élt. Ilyenkor a *lex Cornelia* alkalmazható volt.⁶⁷ Véleményét alátámasztandó, *Ulpianus* példaként hozza fel annak az esetét, aki Rómában tanult és emiatt ott lakott. A tanulási céllal történő tartózkodás ideiglenes jellegű, és emiatt kérdéses, hogy perelhetett-e a sértett, ha a római szállására törnek be. A jogász szerint ilyenkor alkalmazható volt a *lex Cornelia*. Az indokolás előtt azonban célszerűnek tartom kitérni az *Ulpianus* által ismertetett ellenpéldára.

Az ellenpélda alapján nem volt per indítható a törvény alapján abban az esetben, ha bérlett szobában (*meritorius*) vagy fogadóban (*stabulum*) szállt meg a sértett, és oda törnek be erőszakosan. A *meritorius* szegényes szobát takart, ahol az átutazó megszállhatott.⁶⁸ A *stabulum* olyan fogadót jelentett, ahol istálló is állt azok rendelkezésére, akik például lovon érkeztek.⁶⁹ A kétféle szállás ideiglenes jellegét alátámasztja az is, hogy *societas* esetén a kereskedelmi céllal utazó társ a *societas* terhére elszámolhatta az utazással kapcsolatos költségeit, többek között a szállás (*meritorium et stabulorum*) költsé-

⁶³ Ifj. Mészöly Gedeon fordítása.

⁶⁴ BUCKLAND, WILLIAM WARWICK – STEIN, PETER: *A Text-Book of Roman Law: From Augustus to Justinian*. Cambridge University Press, Cambridge, 1968. 274. p.

⁶⁵ C. 3,33,13.

⁶⁶ MOLNÁR – JAKAB 2015, 228. p.

⁶⁷ Ulp. D. 47,10,5,2-3.

⁶⁸ ROBY, HENRY JOHN: *An Introduction to the Study of Justinian's Digest*. Cambridge University Press, Cambridge, 1886. 112. p.

⁶⁹ FÖLDI ANDRÁS: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. 48. p.

geit is.⁷⁰ Ebből is látszik, hogy mindkettő ideiglenes, rövid időre szóló szállás volt, amiért a vendég fizetett. Az *Ulpianus* által ismertetett példából és ellenpéldából arra következtethetünk, hogy csak akkor nem lehetett a *lex Cornelia de iniuriis* alapján perelni, ha olyan helyre hatoltak be, ahol a *pater familias* nem életvitelszerűen lakott. Az elhatárolás szempontjából tehát a tartózkodás hossza nem bírt relevanciával.

Ha a fogadóban történő tartózkodása során a vendégnek kára keletkezett (például a dolgát ellopták), akkor természetesen a megfelelő keresettel felléphetett (l. *actio furti*). A vendég biztonságát szolgálta a *receptum*-felelősség kialakulása is. Ennek eredete, hogy a fogadósok ünnepélyesen megígérték a partnereiknek, hogy minden átvett dolgot épségben visszaadnak (*salvum fore recipio*).⁷¹ A későbbiek során a jogintézmény átalakult és peresíthető *pactum* lett. A jogintézményre lényegében azért volt szükség, mert a hajósokra-fogadósokra vonatkozó szabályok nem voltak elég szigorúak.⁷²

2. Infamatio

Lenel a *Palingenesiában* a *Ne quid infamandi causa fiat* címszó alá, az 1353. rubrikába sorolta azokat a fragmentumokat, amelyek kapcsán arra következtethetünk, hogy az *infamatio iniuria* általános tényállása lehetett.⁷³ A tényálláshoz kapcsolódó *edictum* szövege a következő (D. 47,10,15,24):

Ait praetor: "Ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam".

Az *edictum* szövege szerint a *praetor* így szólt: „ne cselekedjék senki olyat, ami valakinek a jó hírnevét sérti, s ha valaki e parancs ellen cselekszik, úgy a cselekményt a körülményekhez képest (mérlegelés alapján) büntetni fogom.”⁷⁴

Látható, hogy az *edictum* csak a tényálláshoz kapcsolódó eredményt határozta meg (*infamandi causa*). Azt, hogy ez miképpen valósult meg (vagyis milyen tettesi magatartáson keresztül), nyitott kérdés maradt.⁷⁵ *Ulpianus* a *praetor* mérlegelési jogkörének terjedelmét határozta meg a következő fragmentumban (D. 47,10,15,28):

Quod ait praetor: "Si quis adversus ea fecerit, prout quaqua re erit, animadvertam", sic intellegendum est, ut plenior esset praetoris animadversio, id est ut quodcumque eum moverit vel in persona eius qui agit iniuriarum actionem vel eius adversus quem agitur vel etiam in re ipsa, in qualitate iniuriae, non audiat eum qui agit.

⁷⁰ Ulp. D. 17,2,52,15.

⁷¹ FÖLDI 1997, 61. p.

⁷² FÖLDI 1997, 62. p.

⁷³ PÓLAY 1983, 74. p. Az *edictum* általánosságát hangsúlyozta Zimmermann is. ZIMMERMANN 1996, 1056. p.; KASER 1971, 624. p.; WITTMANN 1974, 299. p.

⁷⁴ Pólay Elemér fordítása alapján.

⁷⁵ WITTMANN 1974, 321. p.

A becsületet és jó hírnevet érintő kérdések esetén a rómaiak különös érzékenységet tanúsítottak, és ebből következik, hogy a *ne quid infamandi causa* tényállását rendkívül tágan értelmezték.⁷⁶ Emiatt külön elkövetési magatartásokat nem határoztak meg, azt a *praetor* széleskörű mérlegelésére bízták. Példálózó jelleggel sorolta fel *Ulpianus* az elkövetési magatartásokat *praetori edictum*hoz tartozó kommentárban.⁷⁷

3. *Convicium*

E tényállás alapjának a XII táblás törvények által szabályozott *malum carmen incantare* elnevezésű (varázsénekekkel történő károkozó ráolvasás) tekinthető.⁷⁸ Valószínűsíthető, hogy e tényállás – mint a házközösség vagyonának megrontására irányuló tevékenység – *iniuriának* minősült.⁷⁹ Az kétségtelen, hogy szóban történő elkövetést foglalt magában. A *convicium* a preklasszikus korban jött létre, a testi sértés tényállásának kiterjesztő értelmezésével.⁸⁰ Az ehhez kapcsolódó fragmentumokat *Lenel* a *De convicio* alcím alá, az 1350. és az 1351. rubrikába sorolta.⁸¹ A tényálláshoz kapcsolódó *edictum* szövege szó szerint ránk maradt (D. 47.10.15.2):

Ait praetor: "Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicitur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo".

A *praetor* így szólt: „Aki a közerkölcsökkel ellentétes módon másra rákiabál vagy az, akinek a tevékenysége miatt a közerkölcsökkel ellentétes kiabálás megvalósul, az ellen keresetet adok.”⁸²

A *convicium* tehát szóbeli elkövetési forma volt, és *Labeo* szerint *iniuriának* minősült.⁸³ Gyakorlatilag „macskazenét”, csúfolást, fülsértő sértegetést jelentett.⁸⁴ A köztársaság korában kialakult *iniuria*-tényállások alapvető jellemzője az *adversus bonos mores* történő elkövetés volt. Ez lényegében a római rabszolgatartó társadalom rendjét érintette és objektív normának minősült.⁸⁵ Többek között a *boni mores* tartotta össze a társadalom egészét.⁸⁶ Ennek megsértése hiányában *conviciumról* nem beszélhetünk, amelyet az is alátámaszt, hogy *Labeo* szerint nem az elkövető értékrendje, hanem a

⁷⁶ ZIMMERMANN 1996, 1057. p.

⁷⁷ Ulp. D. 47,10,15,27,29-33.

⁷⁸ XII tab. 8,1: *Qui malum carmen incantassit.*

⁷⁹ Ez ellen *Pólay* két ellenérvt is megemlít. PÓLAY 1983, 24–25. pp.

⁸⁰ PÓLAY ELEMÉR: „*Iniuria dicitur, quod non iure fit*”. In: Benedek Ferenc – Szita János (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VI.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 325. p.

⁸¹ LENEL 1889, 771–772. pp. Érdekes, hogy míg a *Digesta* az *edictum*-kommentár 77. könyvébe sorolta, addig *Lenel* az 57. könyvbe illesztette a fragmentumokat. A iustinianusi kodifikáció során a kommentár számát valószínűleg rosszul másolták át.

⁸² Saját fordítás.

⁸³ Ulp. D. 47,10,15,3.

⁸⁴ ZLINSZKY 1991, 132. p.

⁸⁵ PÓLAY 1983, 88. p.

⁸⁶ KASER, MAX: *Rechtswidrigkeit und Sittenwidrigkeit im klassischen römischen Recht.* Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 60(1940), 103. p.

közösség értékrendje volt a meghatározó.⁸⁷ Ezzel *Ulpianus* leszögezte, hogy a cselekmény megítélése általános, objektív, nem pedig szubjektív mércén alapszik.⁸⁸

Elengedhetetlen körülmény volt, hogy a *convicium* nyilvánosság előtt és hangos szóval történjen. Ha bármelyik tényállási elem nem állt fenn, akkor *convicium* nem, de *infamatio* még megvalósulhatott.⁸⁹ Ezzel kapcsolatban két kérdést vehetünk fel. Egyrészt a tömegnek szervezettnek kellett-e lennie? Másrészt szükséges volt-e, hogy mindenki kiabáljon? Előbbi kérdéshez kapcsolódóan *Labeo* véleményét tekinthetjük irányadónak (D. 47,10,15,7):

Convicium non tantum praesenti, verum absenti quoque fieri posse Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, convicium factum esse dicitur. Idem et si ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere.

Labeo szerint közömbös volt a tényállás megvalósulása szempontjából, hogy a sértett jelen volt-e az elkövetésnél vagy nem. Az viszont szükséges volt, hogy egy konkrét és azonosítható személy ellen irányuljon, mert ennek hiányában nem valósult meg a tényállás.⁹⁰ Az is tényállásszerűnek minősült, ha az elkövető nem a sértett házában, hanem egy fogadóban követett el *conviciumot*. Lényegében ez azt jelentette, hogy nem kellett a tömegnek szervezettnek lennie, hiszen az elkövető a fogadóban az ott lévők előtt valósítja meg a *conviciumot*, akik nem azzal a szándékkal voltak jelen, hogy az elkövetővel közösen megvalósítsák a *delictumot*. Nemcsak azt kellett büntetni, aki elkövette a *conviciumot*, hanem azt is, aki megszervezte, összehívta az embereket.⁹¹

Másrészt kérdés az is, hogy a tömegben mindenkinek kiabálnia kellett-e, vagy a *convicium* egyénileg is megvalósítható volt.⁹² Az első variáns azt jelentené, hogy az *iniuria* e változata – hatályos büntetőjogi terminológiával élve – szükségképpen többes közreműködéssel volt megvalósítható. A cselekmény elnevezése azt sugallja, hogy a *convicium* többek egyesített lármája,⁹³ ami azt jelentené, hogy ha nem is mindenki, de többen vettek részt a „macskazenében”.⁹⁴ Az *edictum* szövegéből azonban nem derül ki, hogy miként minősült az, aki nyilvánosság előtt, de egyedül sértegetett mást. Feltehetően ugyanúgy tényállásszerű volt, mivel *convicium* esetén a nyilvánosság volt a döntő. A szervezettséget tekintve elmondható, hogy a tömeg megszervezése, de az elkövetés elmaradása esetén nem állt fenn *iniuria* miatt a felelősség (vagyis az előkészület nem volt büntetendő).⁹⁵ Ebben az esetben is *Ulpianus* a nyilvánosságot emelte ki, nem pedig azt, hogy a nyilvánosan, de egyedül történő elkövetés nem tényállásszerű. Ezt támasztja alá ugyancsak, hogy a fogadóban is megvalósulhatott a *convicium*, ahol a nyilvánosság valószínűsíthetően csak jelenlétével „járult hozzá” a bűncselekményhez.

⁸⁷ Ulp. D. 47,10,15,5-6.

⁸⁸ DELI 2013, 116. p.

⁸⁹ Ulp. D. 47,10,15,12.

⁹⁰ Ulp. D. 47,10,15,7,9.

⁹¹ Ulp. D. 47,10,15,8.

⁹² ZIMMERMANN 1996, 1054. p.

⁹³ FINÁLY 1884, s.v. *convicium* 2.) jelentéstartalom: „hangos, kemény pirongatás, mocskolás, szidás”.

⁹⁴ ZLINSZKY 1991, 132. p.

⁹⁵ Ulp. D. 47,10,15,10.

4. *Adtemptata pudicitia*

Az *adtemptata pudicitia* egy *mater familias* vagy fiatalember (vagy fiatal lány) erkölcsi jóhíre elleni támadás volt.⁹⁶ Az ehhez kapcsolódó *edictum* textusa nem maradt ránk, *Lenel* azonban rekonstruálta annak feltételezhető szövegét,⁹⁷ és ehhez pedig egy gaiusi fragmentum szolgált kiindulópontként (Gai. 3,220):

Iniuria autem committitur (...) quis matrem familias aut praetextatum adsectatus fuerit et denique aliis pluribus modis.

Gaius szerint tehát „*iniuriát* egy *mater familias* vagy *praetextatus* követésével is meg lehetett valósítani és ezzel összefüggő hasonló módon is.”⁹⁸ *Praetextatus*nak minősültek azok a fiatalok, akik a bíborszegélyű tóga (*toga praetexta*) viselésére voltak jogosultak, nemtől függetlenül.⁹⁹ A tógát a fiúk pubertás elérésekor a házi *Lares*eknek, míg lányok *Fortuna Virginalis*nak áldozták fel, amikor készen álltak a házasságra.¹⁰⁰

Lenel a *Palingenesiában* a *De adtemptata pudicitia* alcím alá, az 1352. rubrikába sorolta az ehhez a tényálláshoz tartozó *Ulpianusi* fragmentumokat.¹⁰¹ Az alábbi jogesetből megállapíthatóak azok a tényállási elemek, amelyek az *adtemptata pudicitia* speciális jellemzői voltak (Ulp. D. 47,10,15,15):

Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus, si meretricia veste feminae, non matrum familiarum vestitae fuissent. Si igitur non matronali habitu femina fuerit et quis eam appellavit vel ei comitem abduxit, iniuriarum tenetur.

Ha valaki fiatal lányokat szólít le, még ha rabszolgaruhában vannak, az is sértést követ el, de az enyhébbnek minősül. Még enyhébb a sértés, ha valaki nem tisztességes nők módjára, hanem utcalányhoz illően öltöző nőket szólít le. Ebből következik, hogy aki a nem tisztességes asszonyhoz illően felöltözött nőt leszólítja vagy annak kíséretét elúzi, az is sértést követ el.¹⁰²

A jogeset tényállása szerint az elkövető fiatal nőket (*virgines*) szólít le, illetve elúzi a kíséretüket. A tényálláson belül további variációkat adott meg *Ulpianus* aszerint, hogy a lány rabszolgának vagy prostituálnak volt-e öltözve. A kérdés az, hogy milyen keresé-

⁹⁶ Ulp. D. 47,10,15,20; PÓLAY 1983, 58. p.

⁹⁷ LENEL 1927, 400. p.

⁹⁸ Brósz Róbert fordítása.

⁹⁹ SEBESTA, JUDITH LYNN – BONFANTE, LARISSA: *The World of Roman Costume*. The University of Wisconsin Press, Madison, 2001. 47. p.

¹⁰⁰ PÓLAY 1983, 58. p.; EDMONSON, JONATHAN: *Public Dress and Social Control in Rome*. In: Edmonson, Jonathan – Keith, Alison: *Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture*. The University of Toronto Press, Toronto, 2008. 26. p.

¹⁰¹ LENEL 1889, 772. p. A *convicium*hoz hasonlóan a *Digesta* az *edictum*-kommentár 77. könyvére hivatkozik, *Lenel* pedig az 57. könyvbe sorolta a fragmentumokat.

¹⁰² *Zlinszky János* fordítása.

tet lehetett ebben az esetben adni. *Ulpianus* szerint az elkövető ilyenkor *actio iniuriarum*mal felelt.¹⁰³

A felvázolt tényállás során *Ulpianus* négy női öltözködési formát mérlegel: a *virgines* ruházatát, a rabszolga, a prostituált öltözékét, továbbá a *mater familias* viseletét. A *virgines* az azonos korú fiúkhoz hasonlóan bíborszegélyű tógát (*toga praetexta*) viseltek.¹⁰⁴ A rabszolga-, illetve prostituáltöltözőknek csak abból a szempontból van jelentősége a jogesetben, hogy *Ulpianus* ezzel érzékeltette, hogy a *virgines* nem társadalmi rangjának megfelelő viseletet hordott. A jogász nem részletezte, hogy milyen a *mater familias* ruházata, de *McGinn* szerint legalább a *stolát* kellett érteni alatta, mivel az a férjzett római asszonyok megkülönböztető viselete volt.¹⁰⁵ A *stola* egy olyan ruhadarab volt, amelyet nem varrtak össze az oldalán, helyette dísztüvel erősítettek meg, és a nők a mellük alatt övvel szorították a testükhöz.¹⁰⁶

Milyen magatartások miatt keletkezett az elkövetően felelősége az *adtemptata pudicitia* alapján? A jogeset két magatartásról szól, azonban az alábbi *ulpianus*i fragmentum már hármát említ (D. 47,10,15,19):

Tenetur hoc edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum quem appellavisset adsectatusve est.

Ulpianus szerint tehát nemcsak arra vonatkozott az *edictum*, aki elűzte (*comitem abducere*) a kísért, hanem arra is, aki leszólította (*appellare*) vagy követte (*adsectari*). Az *appellare* a *convicium*mal ellentétben nem kiabálva, hanem egyszerű beszéddel történt. Érdekesnek találom, hogy a profán beszédet (*turpibus verbis*) ezzel ellentétben *Ulpianus* nem tartotta az *adtemptata pudicitia* tényállásába ütközőnek, hanem általában véve *iniuriának* nevezte.¹⁰⁷ Ennek az lehetett az indoka, hogy a profán beszéd nem eredményezett speciális szemérem sértést, hanem csak általános értelemben vett becsületsértést. Az *adsectari* a nő csendben történő folyamatos követését jelentette, amely becsületsértést eredményezhetett.¹⁰⁸ A két magatartás közös volt abban, hogy mindenképpen szükség volt arra, hogy a közérkölcsökkel ellentétes legyen a cselekmény. Ezt a társadalom közfelfogása és az általános gyakorlat határozta meg.¹⁰⁹ Aki tehát „lovagi szolgálat” céljából kísérte a nőt,¹¹⁰ továbbá abban az esetben, ha a nőnek nem járt kíséret, nem valósult meg *iniuria*.

¹⁰³ Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy ellentmondásos a szakirodalom, hogy „*iniuriam tenetur*” vagy „*iniuriam <non> tenetur*” a fragmentum vége. *Caldwell* szerint a problémát az *igitur* jelenléte jelenti, és ezért „*<non> tenetur*” alapján értelmezte a fragmentumot., CALDWELL, LAUREN: *The Roman Girlhood and the Fashioning of Femininity*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015. 55. p. Hasonlóan ehhez I. PÉTER 2014, 350. p.

¹⁰⁴ EDMONSON 2008, 26. p.; SEBESTA–BONFANTE 2001, 47. p.

¹⁰⁵ MCGINN, THOMAS A.: *Sex, Prostitution and the Law in Ancient Law*. Oxford University Press, Oxford, 1998. 332. p.

¹⁰⁶ MAJOROS JÓZSEF: *Római élet*. Athenaeum, Budapest, 1996. 108. p.

¹⁰⁷ Ulp. D. 47,10,15,20-21.

¹⁰⁸ Ulp. D. 47,10,15,22.

¹⁰⁹ ZIMMERMANN 1996, 1055. p.; BIRKS, PETER: *The Roman Law of Obligations*. Oxford University Press, Oxford, 2014. 228. p.; Ulp. D. 47,10,15,23.

¹¹⁰ PÉTER 2014, 356. p.

A *comitem abducere* a nő kísérlőjének elűzését jelentette, és ez alapján az volt felelősre vonható, aki elérte, hogy a nő egyedül maradjon (akár szavakkal, akár tettelesen).¹¹¹ *Labeo* szerint kísérlőnek tekinthetünk mindenkit, akinek az a feladata, hogy kísérltet és társaságot biztosítson a nőnek, függetlenül a kísérlő nemétől, illetve attól, hogy szabad volt-e vagy rabszolga.¹¹² Nem volt előfeltétele a magatartásnak a *contra bonos mores* jelleg, amely így objektíve megállapítható volt az elűzés minden formája esetén.¹¹³ A hajadonok férjhezmenetelét nagyban befolyásolta, hogy mennyire feleltek meg a társadalmi elvárásoknak, mivel a római házasság gazdasági és politikai következményekkel is járhatott.¹¹⁴ Ezzel magyarázható, hogy az utcán kísérltet biztosítottak számukra.

Kérdésként merülhet fel, hogy az alcím elején található fragmentumban (D. 47,10,15,15) miért adta meg *Ulpianus* az *actio iniuriarum*ot annak ellenére, hogy csak enyhe vétségnek¹¹⁵ tartotta a nem a társadalmi rangjának megfelelően öltözött nőt.¹¹⁶ Ez azzal magyarázható, hogy habár nem olyan viseletet hordott a nő, amely megfelelt a tisztas *matrona* öltözködésének, az elkövetőnek mégis tisztában kellett lennie a nő társadalmi rangjával, méghozzá a kísérlő jelenléte miatt. *Iniuria* pedig csak szándékosan valósulhatott meg, amelynek úgy vélem, hogy ki kellett terjednie a kísérlő személyére is. Ha viszont nem volt kísérlő, az elkövető joggal hihette azt, hogy a nő prostituált (ebben az esetben *iniuria* sem valósult meg).

A sértett személyének megállapításakor figyelembe kell vennünk, hogy nem az apa, hanem a férj kötelessége volt pert indítani az önjogú *mater familiast* ért sérelem miatt.¹¹⁷ *Földi* szerint a férj aktív legitimációját az is motiválhatta, hogy a nő védelmét ellátó férfit ezzel jutalmazza és ezzel kapcsolatban találóan megjegyezte, hogy „ha e megfontolás valóban szerepet játszott, akkor nehéz elhárítani azt a gondolatot, hogy ha már a 'hérosz' nem tudta a nőjét ért *iniuriát* megelőzni, akkor legalább járhatson élen a perlésben”.¹¹⁸ Ha pedig a feleség apai hatalom alatt maradt, akkor hármass perlés állt fenn (apa, nő, férj), amelynek lehetőségét ezen probléma méltányos megoldása indokolhatta.¹¹⁹

5. De iniuriis quae servis fiunt

Lenel a *De iniuriis quae servis fiunt* alcím alá, az 1354-1359. rubrikákba sorolta az e tényálláshoz kapcsolódó fragmentumokat. A más rabszolgájának bántalmazása a közvetett *iniuria* tipikus esetének számított.¹²⁰ Az *edictum* szó szerinti szövege a következő (D. 47,10,17,34):

¹¹¹ Ulp. D. 47,10,15,17.

¹¹² Ulp. D. 47,10,15,16,18.

¹¹³ RABER, FRITZ: *Grundlagen klassischer Injurienansprüche*. Böhlau, Wien, 1969. 54. p.

¹¹⁴ PÉTER 2014, 351. p.

¹¹⁵ *Wittmann* a *minus* szó nemnek fordította, és emiatt szerinte az *edictum* nem alkalmazható. WITTMANN 1974, 317. p. Ezzel nem értek egyet, mert ebben az esetben a fragmentumban nem lenne ott a *multo minus* kifejezés.

¹¹⁶ FRIER, BRUCE W.: *A Casebook on the Roman Law of Delict*. Scholars Press, Atlanta, 1989. 183. p.

¹¹⁷ Paul. D. 47,10,2.

¹¹⁸ FÖLDI 2014, 139. p.

¹¹⁹ FÖLDI 2014, 137. p.

¹²⁰ ZIMMERMANN 1996, 1058. p.

Praetor ait: "Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniuria domini quaestionem habuisse dicitur, in eum iudicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicitur, causa cognita iudicium dabo."

A praetor így szólt: „aki másnak a rabszolgáját a közerkölcsökbe ütköző módon megverte, vagy a tulajdonos akarata nélkül kínvallatásnak vetette alá, az ellen keresetet adok. Ugyanígy, ha valami hasonló történt, a körülmények mérlegelése után keresetet adok.”¹²¹

A rabszolgák a római jog szerint nem voltak jogképesek, ezért nem lehettek az *iniuria* sértettjei.¹²² Ebből kiindulva megállapítható, hogy csak a tulajdonos élhetett ezzel a keresettel, a rabszolga nem perelhetett. Az a tény viszont, hogy az *actio iniuriarum* alapja a rabszolgának okozott sérelem is lehetett, *Buckland* szerint az emberi mivoltuk bizonyos szintű elismerésének számított.¹²³ A források áttekintése után véleményem szerint ez az álláspont nem plauzibilis, hiszen a rabszolgán elkövetett sértés a *dominus* sértette, a rabszolga pedig az ő házközösségének volt a része.

A rabszolga ellen elkövetett cselekmény *iniuria*-jellegét a *contumelia*, vagyis a tulajdonost sértő célzat alapozta meg. Eszerint ilyen irányú célzat esetén *actio iniuriarum* mot adott a praetor, ennek hiánya viszont nem jelentette, hogy a cselekmény büntetlen maradt, ugyanis a rabszolgában célzattól függetlenül kár keletkezett, amely megalapozta az *actio legis Aquiliae*-t.¹²⁴ A dolgozat terjedelmi korlátai miatt nincs lehetőségem kitérni az ezzel kapcsolatos eljárási kérdésekre. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy míg *Labeo* a korábban már felvázolt fragmentumban (D. 47,10,15,46) általános jelleggel lehetővé teszi az *actio iniuriarum* és az *actio legis Aquiliae cumulation*ját, addig *Paulus* szerint (D. 44,7,34 pr.) abban az esetben, ha a dologrongálás miatt perelt a sértett, akkor ez korszumálta az *actio iniuriarum* indíásának lehetőségét, de fordítva ez már nem volt igaz.¹²⁵

Objektív tényállási elemként jelentkezett ebben az esetben is a cselekmény *contra bonos mores* jellege. Ennél a tényállásnál a leginkább megfigyelhető, hogy a közrend a rabszolgatartó társadalom rendjét jelentette, emiatt a rabszolga jobbító vagy nevelő szándékú bántalmazása nem valósította meg a szóban forgó tényállást.¹²⁶ Ehhez kapcsolódik a következő fragmentum (D. 47,10,15,39):

¹²¹ Saját fordítás.

¹²² KASER, MAX – KNÜTEL, ROLF: *Römisches Privatrecht*. C. H. Beck, München, 2014. 98. p.

¹²³ BUCKLAND, WILLIAM WARWICK: *The Roman Law of Slavery. The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian*. Cambridge University Press, Cambridge, 1908. 79. p.

¹²⁴ Ulp. D. 47,10,15,35. A célzatosságban való különbségnek eljárásjogi vetülete is volt, ugyanis a tulajdonost sértő szándék esetén a *dominus suo nomine*, míg ennek hiányában *servi nomine* indíthatott keresetet. BUCKLAND 1908, 80. p.

¹²⁵ Paul. D. 44,7,34 pr: *Qui servum alienum iniuriose verberat, ex uno facto incidit et in Aquiliam et in actionem iniuriarum: iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa et ideo possunt utraeque competere. Sed quidam altera electa alteram consumi. Alii per legis Aquiliae actionem iniuriarum consumi, quoniam desiit bonum et aequum esse condemnari eum, qui aestimationem praestitit: sed si ante iniuriarum actum esset, teneri eum ex lege Aquilia*. L. még HAUSMANINGER 1990, 36. p.

¹²⁶ PÓLAY 1983, 88. p.; Ulp. D. 47,10,15,38.

*Unde quaerit Labeo, si magistratus municipalis servum meum loris ruperit, an pos-
sim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit. et ait iudicem debere
inquirere, quid facientem servum meum verberaverit: nam si honorem ornamentaque
petulanter adtemptantem ceciderit, absolvendum eum.*

Ebben a jogesetben *Labeo* azt a kérdést vetette fel, hogy ha valamely *magistratus* megkorbácsolta a tulajdonos rabszolgáját, akkor fel lehetett-e lépni ellene és ha igen, akkor milyen keresettel. A fenyítő jogkörrel rendelkező *magistratus* hivatali hatalmával élve korbácsoltatta meg a rabszolgát. Amit a *magistratus* a saját hatalmi körében tett, nem volt jogellenes.¹²⁷ A hivatali hatalommal való visszaélés jelentette ebben az esetben az *adversus bonos mores* jelleget, hiszen közérdek, hogy a hivatalnok csak azt tegye meg, amit hatáskörének gyakorlása során megtehet. A túllépés esetén élhetett a *dominus actio iniuriarum*mal. *Deli* szerint az *adversus bonos mores* klauzulájának említése arra utal, hogy közérdekből kerül sor a korbácsolásra és ez nem jelentette a *familia* belső viszonyaiba való beavatkozást.¹²⁸

Az *edictum* két magatartást nevesített, amely megalapozta az *actio iniuriarum*ot – a *verberatiót* (a rabszolga megverése) és a *quaestio iniussu domini* (a rabszolga kínvallatása a tulajdonos parancsa ellenére), továbbá tartalmazott egy generálklauzulát is (*si quid aliud factum esse dicitur*).¹²⁹

5.1. *Verberatio*

Kérdésként merül fel, hogy ebben a kontextusban a *verberatio* azonosítható-e a *lex Cornelia* tényállásai között felsorolt *verberatió*val.¹³⁰ Amennyiben igen, akkor az ott említett probléma ugyanúgy fennáll, vagyis a rabszolga fájdalomérzete alapozta meg a tényállásszerűséget. Itt viszont egy kiterjesztett elkövetési magatartással állunk szemben, hiszen tágabb értelemben vett *verberatió*nak minősült az is, ha ökölrel megütötték a rabszolgát.¹³¹ Külön problémát jelentett, hogy megvalósulhatott-e egyáltalán *iniuria* abban az esetben, ha a rabszolga legalább két különböző személy *in rem* hatályú jogsultsága alá tartozott, és az egyik a másik sérelmére bántalmazta a rabszolgát (D. 47,10,15,36-37):

(36) Si communem quis servum verberaverit, utique hac actione non tenebitur, cum iure domini id fecerit. (37) Nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo agit, vel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet.

A rabszolga megverése sérelmet okozott a tulajdonosnak, akár ezzel a cézzal követték el, akár nem.¹³² Közös tulajdonban (*condominium*) lévő rabszolga esetén, ha az

¹²⁷ ZLINSZKY JÁNOS: *Ius publicum*. Osiris, Budapest, 1997. 52. p.

¹²⁸ *Deli* 2013, 98. p.

¹²⁹ WITTMANN 1974, 339. p.

¹³⁰ L. Ulp. D. 47,10,5,1.

¹³¹ Ulp. D. 47,10,15,40.

¹³² DU PLESSIS, PAUL J.: *Damaging a Slave*. In: Burrows, Andrew – Johnston, David–Zimmermann, Reinhard (szerk.): *Judge and Jurist: Essays in Memory of Lord Rodger of Earlsferry*. Oxford, 2013. 161. p.

egyik tulajdonos megverte a rabszolgát, akkor okozhatott-e *iniuriát* a többinek? *Ulpianus* szerint ilyenkor a kereset nem volt megadható. Ez azzal magyarázható, hogy a rabszolgán fennálló tulajdonjogból fakadó jogosultságról van szó. A saját rabszolgában okozott kár miatt dologrongálás miatt nem perelhettek a tulajdonostársak. Az *edictum* szövege is emiatt csak az idegen rabszolgáról (*servum alienum*) tesz említést. Nem szól azonban a jogász arról az esetről, ha az egyik tulajdonos a többi akarata ellenére kínvallatásnak vetette alá a közös rabszolgát (*quaestio iniussu domini*), így kérdéses, hogy a másik elkövetési magatartás megvalósítása közös tulajdon esetén is tényállásszerű-e vagy sem. Véleményem szerint az előbb elmondottak alapján nem perelhettek sem *actio iniuriarum*mal, sem *actio legis Aquiliae*-vel. Feltehetően a többi tulajdonostárs részére csak az *actio communi dividundo* állt rendelkezésre.

5.2. *Quaestio iniussu domini*

Ennél az elkövetési magatartásnál kiindulópontként meg kell állapítanunk, hogy mit nevezünk *quaestiónak*, vagyis kínvallatásnak (D. 47,10,15,41):

"Quaestionem" intellegere debemus tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem. Nuda ergo interrogatio vel levis territio non pertinet ad hoc edictum. Quaestionis verbo etiam ea, quam malam mansionem dicunt, continebitur. Cum igitur per vim et tormenta habita quaestio est, tunc quaestio intellegitur.

A kínvallatásról a *Digesta* 48. könyvének 18. titulusában (*De quaestionibus*) találunk rendelkezéseket. Ahogy *Molnár* is fogalmaz, a kínvallatást olyan a többi bizonyítási módszerrel megegyezően természetesnek vették, vagyis ugyanolyan súlyú bizonyítási eszköz volt.¹³³

Kínvallatásnak minősült a fenti *ulpianusi fragmentum* alapján a testen okozott gyötrellem és nagy fájdalom az igazság kiderítése céljából. A célra, vagyis az igazság felderítésére utalt *Paulus* is *Augustus* egy rendeletére hivatkozva, amikor kihangsúlyozta, hogy nem mindenkit szabad kínvallatás alá vetni és nem is minden esetben, de ha a bűncselekmény súlya ezt kívánta és másképp nem lehetett bizonyítani, akkor a rabszolgát is kínvallatás alá lehetett vonni, amennyiben az igazság felderítéséhez ez szükséges volt.¹³⁴

6. *Dolor imminutae libertatis*

Ez az *iniuria*-tényállás nem volt nevesítve a római jogban, és *Lenel* sem fogalmazta meg. Ennek magyarázata, hogy a *Digestában* csak egyetlen *fragmentum* illik ide. A *libertast* a legtöbb esetben szabadság értelemben használjuk, ebben az esetben azonban

¹³³ MOLNÁR IMRE: *Tanúvallomások (kínvallatás) értékelése a bűnösség megállapításánál az ókori Róma büntetőjogában*. In: Uő: *Ius criminale Romanum. Tanulmányok a római jog köréből*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013., 56. p.

¹³⁴ Paul. D. 48,18,18 pr. *Cum capitalia et atrociora maleficia non aliter explorari et investigari possunt quam per servorum quaestiones, efficacissimas eas esse ad requirendam veritatem existimo et habendas censeo.*

a korlátlanlanságot jelenti. A tényállás alatt magyarul a sértetlen korlátlanlanság fájdmát (sérelmét) kell értenünk.

Tegyük fel, hogy „A” személynek egy általa jogosan gyakorolt jogát „B” személy bármilyen jogos ok nélkül, becsületsértő célzattal korlátozza. A felek között nincs semmilyen viszony, így „A” nem léphetne fel „B” ellen. A rómaiak érzékelték, hogy e cselekmény keresetet kellene adni „A” személynek, ezért a sértett *actio iniuriarum*ot kapott. E tényállás lényegében annak a védelmét jelenti, hogy mindenki az őt megillető jogokat szabadon, jogellenes korlátozások nélkül, de mások jogának tiszteletben tartásával élvezhesse, és így a joggyakorlástól való megfosztást büntették *iniuria* miatt. Emiatt Cicero szóhasználata nyomán a tényállásnak a *dolor imminutae libertatis* elnevezést adtam.

6.1. *Excursus: Lex Cornelia de iniuriis* vagy *actio iniuriarum* (Cic. Caec. 12,35.)?

A fejezet elején a *lex Cornelia de iniuriis* tényállásai során említettem, hogy annak egyik formája a más lakásába való jogellenes behatolás (*domum vi introire*). Erdemes azt megvizsgálnunk, hogy vajon a hatályos büntetőjoghoz hasonlóan a jogellenes benntaradás magánlaksértésnek minősült-e vagy sem. Ehhez nyújt segítséget Cicero *Aulus Caecina* érdekében tartott beszéde, amely alapvetően egy birtokvita volt. Az eset tényállása röviden az alábbiakban foglalható össze:

Marcus Fulcinius, Tarquinii városából származó polgár házasságban élt *Caessinával*. A férj eladott a feleségének egy Taquinii vidékén található telket, amelyre azért volt szükség, mert a házastársak közötti ajándékozás a római jog szerint tilos volt. *Fulcinius* gondoskodott arról, hogy felesége hozományát ebbe a telekbe fektesse be, majd a férj további ingatlanokat vásárolt, amelyek felesége telkének szomszédságában voltak.¹³⁵ A férj halála előtt végrendeletében közös fiukat tette örökösévé, a feleség pedig minden vagyona nézve haszonélvezetet kapott. Nem sokkal ezután a fiú, az ifjabb *Marcus Fulcinius* is meghalt, aki vagyona nagyobb részét anyjának hagyta.¹³⁶

Az örökösök úgy határoztak, hogy elárverezik az örökséget, és *Caessina* úgy döntött, hogy megveszi fia ingatlanait, amelyek az övével voltak szomszédosak. E jogügylettel megbízta *Sextius Aebutius*ot, aki a licitálás során meg is vette az ingatlant. *Caessina* később feleségül ment *Aulus Caecinához*. Az asszony azonban a házasság megkötése után nem sokkal meghalt (Kr. e. 70 végén vagy 69 elején),¹³⁷ halála előtt viszont végrendeletben vagyonának legnagyobb hányadát (23/24-ed részét) férjére, *Aulus Caecinára* hagyta, 1/72-ed részét pedig *Sextius Aebutius*ra, fáradozásainak egyfajta honorálásaként.¹³⁸

Az örökösök között jogvita támadt, *Sex. Aebutius* ugyanis azt állította, hogy *Caecina* nem is lehetne örökös, mivel Voltaterraeből származott.¹³⁹ *Caecina* megengedte *Aebuti-*

¹³⁵ Cic. Caec. 4,11.

¹³⁶ Cic. Caec. 4,12.

¹³⁷ NÓTÁRI TAMÁS: *Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei*. Lectum, Szeged, 2011. 86. p.

¹³⁸ Cic. Caec. 6,17.

¹³⁹ Etruszk város, amelyet *Sulla* Kr. e. 79-ben foglalt el *Marius* híveitől, és akiktől büntetésképpen elvette a római polgárságot.

usnak, hogy az örökségből tetszése szerint magához vegyen bármit.¹⁴⁰ *Aebutius* a birtokba lépés után a *praetortól actio familiae herciscundae*-t kért (*nomine heredis arbitrum familiae herciscundae postulavit*). Ez a kereset az örökösársak közötti közösséget volt hivatott megszüntetni, ha a felek egymás között nem tudtak békésen megegyezni.¹⁴¹ A felosztást az *arbiter* végezte. Ezt követően *Caecina*nak kijelentette, hogy az az ingatlan, amelynek megvételével az elhunyt asszony bízta meg, valójában maga számára vette meg, és *Caessina* csak azért birlalta haláláig, mert az első férje végrendeletében rá hagyta a haszonélvezetét.¹⁴²

A felek ezután megegyeztek abban, hogy kiválasztanak egy napot, amikor a vitás helyre mennek (*deductio quae moribus fit*). Ez az eljárás *vis ex conventu*nak minősült, mivel bár szimbolikusan erőszaknak minősült, azonban a felek békésen rendezték a birtokkal kapcsolatos vitát, így nem kellett *interdictum*ot igénybe venniük.¹⁴³ A megbeszélthelyen azonban *Caecina* megtudta, hogy *Aebutius* nem csak a vitás telken, de a szomszéd telken is fegyvereseket állított, akiknek megparancsolta, hogy öljék meg azt, aki megpróbál belépni a telekre.¹⁴⁴ *Caecina* ezt követően *interdictum de vi armata*t kért és kapott a *praetortól*. A felek pedig megegyeztek, hogy vitájukat peres úton rendezik.¹⁴⁵

A fenti tényállás jelentette tehát az alapját annak a jogvitának, amelyben *Cicero* a jogellenes bennmaradás kapcsán *iniuriára* hivatkozott (Cic. Caec. 12,35):

Quoniam ita dicis et ita constituis, si Caecina, cum in fundo esset, inde deiectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse; nunc vero deiectum nullo modo esse inde ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos adsecutos esse: quaero, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines et armati non modo limine tectoque aedium tuarum sed primo aditu vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas quod ipse antea dixit, iniuriarum. Quid ad causam possessionis, quid ad restituendum eum quem oportet restitui, quid denique ad ius civile, aut ad praetoris notionem atque animadversionem? Ages iniuriarum. Plus tibi ego largiar; non solum egeris verum etiam condemnaris licet; num quid magis possidebis? actio enim iniuriarum non ius possessionis adsequitur sed dolorem imminutae libertatis iudicio poenaque mitigat.

Mivel így mondd és így állítod, hogy amennyiben *Caecina*t, amikor a telken tartózkodott, kivetették volna, akkor e parancs értelmében oda vissza kellett volna helyezni; most azonban semmiképpen sem úzhették el onnan, ahol nem is tartózkodott, s így e parancsal semmit sem értünk el. Megkérdem: ha téged, amikor ma házádba hazatérsz, összecsődített és felfegyverzett emberek nemcsak otthonod küszöbéről és belsejétől, hanem rögtön a bejáratától és az előcsarnoktól távol tartanának, milyen keresettel élnél? Barátom, *L. Calpurnius* tanácsolja, hogy azt mondd, amit az imént ő maga mondott: a sze-

¹⁴⁰ Cic. Caec. 7,18.

¹⁴¹ MOLNÁR – JAKAB 2015, 404. p.; FÖLDI – HAMZA 2014, 652. p.

¹⁴² Cic. Caec. 7,19.

¹⁴³ BERGER, ADOLF: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953. (rep. Philadelphia, 1990.) s.v. *vis ex conventu*.

¹⁴⁴ Cic. Caec. 8,22.

¹⁴⁵ Cic. Caec. 8,23.

mélysértés miatti keresettel. Mi köze van ennek a birtok ügyéhez, mi köze van annak a visszahelyezéséhez, akit vissza kell helyezni, s végül mi köze van a civiljoghoz vagy a *praetor* vizsgálatához és fenyítőhatalmához? A személysértés miatti keresettel fogsz élni. Még nagyvonalúbb leszek veled. Nemcsak keresetet indíthatsz, hanem akár az ítélethozatalt is elérheted – vajon bármi kevéssel is inkább birtokon belül kerülsz? A személysértés miatti kereset ugyanis nem vonja maga után a birtoklás jogát, hanem csak a a sértetlen korlátlanág sérelme enyhíti bírósági büntetéssel.¹⁴⁶

Cicero a perbeszédben azt a kérdést vetette fel, hogy milyen keresettel élhet az, akit fegyveresek megakadályoztak abban, hogy belépjen a saját házába. Itt két különböző igénnyel állunk szemben: a birtok visszaszerzésével, illetve az okozott sérelem megtérítésével. Ebben az esetben választhatott *Caecina*, hogy melyik jogát érvényesíti. *Caecina* valószínűleg számításba vette mindkét lehetőséget, azonban a jogvita a szomszédos földre terelődött volna, ha a sérelem miatt perel, amely nemkívánatos volt *Caecina* számára.¹⁴⁷ *Cicero* a feltett kérdésre meg is adta a választ: „*Ages iniuriarum.*”, vagyis *iniuria* miatt perelhet. Ez több problémát is felvet.

Egyrészt kérdéses, hogy *criminaliter* vagy *civilliter* léphet fel *iniuria* miatt. A *lex Cornelia de iniuriis* csak a házba való erőszakos bemenetelre alkalmazható, ha a behatoló nem alkalmazott erőszakot, akkor *actio iniuriarum*ot kellett adni.¹⁴⁸ *Criminaliter* keresetet nem kaphatott *Caecina*, mivel *Aebutius* nem életvitelszerűen lakott a vitás ingatlanban.

Úgy tűnik azonban, hogy *Cicero* nem a jogellenes behatolás vagy benntaradás kérdésköre alapján szolt az *actio iniuriarum*ról, mivel a „sértetlen korlátlanág” (*imminuta libertas*) sérelmére hivatkozott. Ez alatt azonban nem a személyi állapotot, vagyis a *status libertatis* kell érteni, hanem a tulajdonost megillető jog szabad élvezetét.¹⁴⁹

6.2. *Dolor imminutae libertatis* a Digestában (D. 47,10,13,7)

Lenel a *Palingenesiájában* az *Ad edictum generale* alcím alatt, az 1348. rubrikába elhelyezte azt az *Ulpianus*-fragmentumot¹⁵⁰, amelyet korábban is említettem és amelyik nem illeszkedik az eddig ismeretett *iniuria*-tényállás közé. A jogeset szövege a következő (D. 47,10,13,7):

Si quis me prohibeat in mari piscari vel everriculum (quod Graece sagyny dicitur) ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? Sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita Pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo alio loco agere sedere conversari non patitur, aut si quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuriarum conveniri potest. Conductor autem veteres interdictum dederunt, si forte publice hoc conduxit: nam vis ei

¹⁴⁶ Nótári Tamás fordítása alapján.

¹⁴⁷ FRIER, BRUCE W.: *The Rise of the Roman Jurists: Studies in Cicero's "Pro Caecina"*. Princeton University Press, Princeton, 1985. 34. p.

¹⁴⁸ ZIMMERMANN 1996, 1059.; RABER 1969, 152. p.

¹⁴⁹ WITTMANN, ROLAND: *Die Körperverletzung an Freien im klassischen römischen Recht*. C. H. Beck, München, 1972. 35. p.

¹⁵⁰ LENEL 1889, 771. p.

prohibenda est, quo minus conductione sua fruatur. Si quem tamen ante aedes meas vel ante praetorium meum piscari prohibeam, quid dicendum est? Me iniuriarum iudicio teneri an non? Et quidem mare commune omnium est et litora, sicuti aer, et est saepissime rescriptum non posse quem piscari prohiberi: sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Usurpatum tamen et hoc est, tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante aedes meas vel praetorium meum piscari: quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere possum.

Ha valaki akadályoz abban, hogy a tengeren halásszak, vagy hálót vessek ki (amelyet görögül *sagéné*-nek mondanak), vajon *iniuria* alapján perbe foghatom-e? Vannak, akik úgy gondolják, hogy *iniuria* alapján indíthatok pert; ahogy Pomponius is és hozzá hasonlóan sokan vélik úgy, hogy *iniuria* alapján perbe lehet fogni azt, aki nem hagy nyilvánosan [nyilvános fürdőben] fürödni vagy a színházi padsoron leülni vagy ott más helyen tartózkodni, vagy ha valaki nem engedi, hogy a saját dolgomat használjam. A bérlőnek pedig a *veteres* a következő *interdictum*ot adják: ha azt esetleg az államtól kibérelték, akkor a vele szemben alkalmazott erőszakot tilalmazni kell azért, hogy a saját bérletéből származó hasznokat szedhesse. Ha pedig mégis a saját házam vagy villám előtt akadályozom, hogy halásszanak, mit kell mondani? Vajon perbe foghatnake *iniuria* alapján vagy sem? A tenger és a tengerpart ugyanis mindenki számára közös, akárcsak a levegő, és igen gyakran van arról *rescriptum*, hogy senkit sem lehet akadályozni a halászatban; mint ahogy a madarászásban sem, csak azt lehet akadályozni, aki más földjére lép. Jóllehet ez egy *usurpatum*, mégis semmiféle jog sincs arról, hogy valaki akadályozhatja-e a halászatot saját háza vagy a saját villája előtt. Ezért, ha valakit akadályoznak, *iniuria* alapján pert indíthat. Mégis a tóban, amelyik saját tulajdonomban van, bárkit akadályozhatok a halászatban.¹⁵¹

A jogesetet tanulmányozva látható, hogy három tényállást ad meg a jogász. Az első tényállásban két személy szerepel. Egyikük (én, vagyis *ego*) halászik a tengeren (vagy ahogy a latin szöveg említi: *in mari*). *Ego* a felperes. A másik személy (te, vagyis *tu*) úgy dönt, hogy megtiltja *egonak* a halászatot (ezt a jogász a *me prohibeat* szófordulattal szemlélteti). A *prohibeat* szó a *prohibeo* igéből származik, amely azt jelenti, hogy valakit távoltartani valamitől, illetve akadályozni valamiben.¹⁵² A felek között nincs *in personam* jogviszony, és a jogeset alapján megállapítható, hogy *tu* nem földtulajdonos.

Ulpianus két ígét használ a halászat kifejezésére – a *piscari* és *everriculum ducere* ígéket. A kettő közötti különbség az, hogy amíg a *piscari* a nyílt tengeren, egy hajóból történő halászatot jelent, addig az *everriculum ducere* a partról történő hálókivetést jelenti. Nyilvánvaló, hogy a *piscari* gazdaságilag sokkal jövedelmezőbb, hiszen a *piscator* a nyílt tengeren ugyanazon idő alatt több halat képes fogni. Az *everriculum ducere* által fogott hal mindössze egy háztartás számára elegendő hallal szolgálhat. Különösen érdekes lehet annak megvizsgálása, hogy van-e jogi szempontból bármi különbség a foglalkozásszerűen történő (mint például a *piscator*) és a szabadidős elfoglaltságként

¹⁵¹ Saját fordítás.

¹⁵² FINÁLY 1884, s.v. *prohibeo* 2.) jelentéstartalom: „megakadályoz, akadályoz”; 3.) jelentéstartalom: „megtilt, eltilt, nem enged”.

űzött halászat között. Az első tényállási fordulat az alaptényállás, és *Ulpianus* e tényállás elemeinek variálásával alkot új tényállásokat.

A második fordulatban is két személy szerepel – *ego* és *tu*. Közelebbről megnézve feltűnik, hogy a felek szerepe felcserélődött, mivel már *tu* a felperes és *ego* az alperes. További változás, hogy itt *ego* a szomszédos telek tulajdonosa. A telek a tengerparton található, és tulajdonosa több épülettel is rendelkezik a földön. Ebben az esetben *tu* a tengeren halászik *ego* földje előtt, aki ezt zavarónak találja, ezért megtiltja *tu* számára a további halászatot.

A harmadik fordulat szerint *ego* egy telektulajdonos, akinek a telkén egy tó is található. A tó (*lacus*) földrajzi szempontból egy szárazfölddel körülvett, jellemzően édesvízi víztömeget jelent. *Ulpianus* a *qui mei domini est* kifejezést használja, amely azt jelenti, hogy „amelyik saját tulajdonomban van”. Nagyon fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a tulajdonjog (*proprietas*) az ingatlanon áll fenn, annak pedig része a tó. Ebben az esetben tehát a tavat magántulajdon veszi körül.

A jogesetben egyetlen kérdés merül fel, tényállási fordulatoktól függetlenül: Felléphet-e a sértett az elkövetővel szemben *ex delicto*? Kaphat-e ebben az esetben *actio iniuriarumot*? Ugyanarra a kérdésre azonban *Ulpianus* különböző válaszokat ad. Az első két esetben ugyanis a *praetor* megadja a felperesnek az *actio iniuriarumot*. A harmadik esetben ugyanakkor a sértett részére *actio iniuriarum* nem adható.

Ahogy korábban említettem, az első fordulatban két személy található – *ego* és *tu*. *Ego* halászik a tengeren, *tu* pedig ezt megtiltja számára. A tenger egy nagy kiterjedésű sós vizet takar, amely részben vagy egészben szárazfölddel van körülvéve. *Ulpianus* szerint ez *iniuria* és emiatt megadja a felperesnek az *actio iniuriarumot*. A tenger a *ius naturale* alapján mindenki számára közös (vagyis *res communes omnium*).¹⁵³ Ez azt jelenti egyrészt, hogy senkinek sem áll fenn rajta tulajdonjoga, másrészt pedig azt, hogy mindenkinek megvan a joga arra, hogy használja. Az egyetlen korlátja az, hogy tiszteltben kell tartani mások jogait.

Ezek alapján elmondható, hogy a felperesnek joga van a tengeren való halászatra, amelyet az alperes cselekményével lehetetlenné tesz. *Ulpianus* nem ad arra vonatkozó okot, hogy ez a cselekmény jogos lenne (vagyis *iure fit*), tehát *a contrario* arra kell következtetnünk, hogy ez jogellenesen történt (vagyis *non iure fit*). A jogellenesség mint az *iniuria* általános tényállási eleme emiatt megvalósult. Ezek után a speciális tényállási elemeket kell megvizsgálnunk. A két fél között nincs *in personam* viszony, vagyis alperes oldalán a *contumelia* megállapítható, mivel nincs alapos oka arra, hogy miért gátolja felperest a halászatban. A *praetor* ezen okok miatt megadja felperesnek az *actio iniuriarumot*. Látható, hogy a hatályos büntetőjoghoz hasonlóan, ahol ez a cselekmény a kényszerítés tényállását valósítaná meg, az *iniuria* egy szubszidiárius *delictum*, hiszen a felek között nincs más jogalap, amely alapján keresetet lehetne adni.

Ulpianus osztja más jogtudósok véleményét és nem ad másik megoldást erre a problémára. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy ez volt a többségi vélemény. Az igazát alátámasztva a jogász egy analóg példát vesz Pomponiustól. Pomponius egy olyan emberről szól, akinek nem engedik a közfürdők, a színházak használatát és más

¹⁵³ I. 2,1,1.

hasonló helyek igénybe vételét, továbbá a saját dolgának használatát. Adott esetben ez akár *iniuria atrox*nak is minősülhetett.

Ahogy korábban is láttuk, a tengernek nincs tulajdonosa. Ezzel szemben azonban a középületek *rei publica*enek minősülnek, vagyis állami tulajdonban vannak. Az analógiát megalapozó hasonlóság abból a tényből következik, hogy mindkettő szabadon használható bárki által. ennek eredményeként, ha valakit korlátoznak ezen jogában, akkor kérhet *actio iniuriarum*ot a *praetor*tól. A dolog *publica* jellege azt jelentette, hogy az minden polgár számára közös volt, és valakinek a használatukban való akadályozása a polgárságban okozott sérelem volt.¹⁵⁴ Érdekes, hogy a tulajdonos is megkapta a keresetet (amely *actio in personam*), annak ellenére, hogy számos *actio in rem* is igénybe vehető lenne a számára (pl. *rei vindicatio*, *actio negatoria*). Miért nem kaphat *interdictum ne quid in loco publico*t az, akinek ilyen jogát sértették? Erre *Ulpianus* adja meg a választ (D. 43,8,2,9):

Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit interdictum, quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere vel in publico balineo lavare aut in theatro spectare arceatur: sed in omnibus his casibus iniuriarum actione utendum est.

A jogász szerint nem adható *interdictum* annak, akit megakadályoznak tengeren való halászatban, illetve ehhez hasonlóan közterületen játékokon vesz részvételben, a közfürdő használatában vagy a színházban történő leülésben. Ilyenkor *actio iniuriarum* adható. Ennek az az oka, hogy az *interdictum* a tényt védte, ebben az esetben viszont jogsérelemről volt szó.

Első pillantásra zavaros, hogy miért adja meg *Ulpianus* a *conductor* példáját. A jogász olyan tömören fogalmaz, hogy szükségesnek látszik a tényállás kiegészítése, mielőtt megadjuk a választ a jogi problémára. A köztársaság idején az állam az *ager publicus* sokszor bérbe adta magánszemélyeknek. Az állam nevében a *ensor* kötötte meg a szerződést. A bérlőnek éves díjat kellett fizetnie (*vectigal*), amely után az ilyen földet *ager vectigalis*nak nevezték. Ezeket a földeket gyakran *in perpetuum* adták bérbe, amely alapján ez a jogintézmény az örökhaszonbérlet gyökerévé vált¹⁵⁵. A bérlőnek az állam *possessio*t biztosított (a *ius utendi*vel és a *ius fruendi*vel).¹⁵⁶ Az így bérbeadott föld továbbra is *res publicae* marad.

A bérlő tehát *possessor*nak számít és emiatt *interdictum*ot kap, amellyel megakadályozhatja a másik félnek a birtokon való áthaladást. A másik fél ezáltal olyan jogában lett korlátozva, amely mindenki számára biztosított, így elméletileg *actio iniuriarum*ot kérhetne a *praetor*tól. Az *interdictum* azonban jogos eszköz az áthaladóval szemben, amely jogossá (*iure fit*) teszi a bérlő cselekményét. Mivel még az *iniuria* általános tényállási eleme sem valósult meg, *actio iniuriarum* nem adható.

Hogyan gondolkodott *Ulpianus* ebben a bonyolult és összetett tényállási fordulatban? Először is, bemutatta a kiindulópontot, vagyis valaki, akit korlátoznak a *res com-*

¹⁵⁴ SIRKS, ADRIAAN JOHAN BOUDEWIJN: *Delicts*. In: Johnston, David (szerk.): *The Cambridge Companion of Roman Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015. 255. p.

¹⁵⁵ BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 268. p.

¹⁵⁶ KASER–KNÜTEL 2014, 115–116. pp.

munes omnium használatában, *actio iniuriarum*ot kap. Ezután, állítása igazolására, ismertetett egy hasonló példát azonos eredménnyel, azaz valaki, aki a *rei publicae* használatában van korlátozva, *actio iniuriarum*ot kérhet. Végül egy kivétellel is szolgált, amikor a korlátozás *iure fit*, amikor is az *actio iniuriarum* lehetősége el van zárva a sértett fél elől. Ez tehát az analógia ellenpéldája.

A második tényállási fordulatra térve, megállapítottuk korábban, hogy a szerepek felcserélődtek, vagyis *ego* korlátozza *tut* a halászatban. *Ego* a szomszédos föld tulajdonosa, vagyis erősebb joga van a halászat megtiltására, mint az előző tényállási fordulatban. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy vajon tulajdonosként tényleg megvan-e ehhez a joga. A tengerpart (*litus maris*) a legnagyobb hullámcsapásig terjedő terület.¹⁵⁷ A tengerpart *res communes omnium*, vagyis mindenkinek joga van a használatára, de a tulajdonjog sértése nélkül. *Ulpianus* rávilágít arra, hogy ez egy gyakori probléma volt, mivel a kérdésben több *rescriptum*ot is kiadtak. Ebben az esetben tehát az arányosság a kérdés. Elmondható, hogy egy olyan általános cselekmény megtiltása, mint a halászat nem elfogadható csak amiatt, mert az zavarja a földtulajdonost. A földtulajdonos tehát *non iure fit* cselekedett. A speciális tényállási elemek is megvalósultak, amit onnan tudunk, hogy nincs a tulajdonosra nézve *lex specialis* (a latin szöveg szerint: *nullo iure*). Ha nincs *lex specialis*, akkor a *lex generalis* alkalmazandó, vagyis megadható az *actio iniuriarum* a felperes javára.

A harmadik tényállási elemekben egy *res privata* szerepel, ahol egy tó is található. A tóhoz való eljutáshoz a személynek keresztül kell mennie a magántulajdonon, amelyet csak a földtulajdonos beleegyezésével tehet meg. A földtulajdonosnak azonban megvan a joga ahhoz, hogy eldöntse, hogy erre engedélyt ad-e vagy sem. Jogos cselekedet miatt nem beszélhetünk *iniuriáról*, vagyis az a személy, akinek megtiltják a tóban való halászatot, nem élhet *actio iniuriarum*mal.

7. A halott embert ért iniuria – post mortem személyiségvédelem a római jogban?

Az *actio iniuriarum* alapvető jellemzője, hogy *actio vindictam spirans*nak minősült, és a tankönyvirodalom is mindig az *actio iniuriarum*ot hozza fel példának, amikor az olyan keresetekről szól, amellyel csak a sértett élhetett vele, az örökösei nem.¹⁵⁸ Ez azonban csak akkor volt igaz, ha az *iniuria* élő személyt ért. Sérelem azonban nemcsak az élő, hanem a halott embert is érthette, amelynek alapja az alábbi fragmentum (D. 47,10,1,4):

Et si forte cadaveri defuncti fit iniuria, cui heredes bonorumve possessores exstitimus, iniuriarum nostro nomine habemus actionem: spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria. idemque et si fama eius, cui heredes exstitimus, lacessatur.

¹⁵⁷ I. 2,1,3.

¹⁵⁸ L. többek között MOLNÁR – JAKAB 2015, 331. p.; FÖLDI – HAMZA 2014, 565. p.; BENEDEK – PÓKECZ KOVÁCS 2013, 328. p.; KASER – KNÜTEL 2014, 297. p.

Ha esetleg egy elhalt személy holttestét (*cadaver*) – akinek mi a civiljogi vagy a *praetori* jog szerinti örökösei vagyunk – *iniuria* éri, akkor a saját nevükben megillet bennünket az *actio iniuriarum*, ugyanis úgy tartják, hogy a mi társadalmi megbecsülésünket (jóhírünket) érinti, ha őt (azaz az elhalt örökhagyót) *iniuria* érné. Ugyanígy (tehát ugyanaz az eset áll fenn), ha valaki megsértene annak a(z elhalt személynek) a jóhírét, akinek mi az örökösei vagyunk.¹⁵⁹

A fragmentumban két tényállást vázol fel a jogász. Az első tényállásban a *defunctus* holttestét éri az *iniuria*, amelyből arra következtethetünk, hogy reá*iniuriáról* van szó. Ilyen eset lehetett például, amikor a jómódú *defunctust* az elkövető koldusruhába öltöztette. A második tényállásban pedig a *defunctus* hírnevét (*fama*) sértő *iniuria* valósul meg. E tényállás egy verbá*iniuriát* valósít meg. *Ulpianus* azt a kérdést veti fel, hogy kinek van joga pert indítani és véleménye szerint az örökösök indíthatnak pert.

A fragmentum alapján meg kell különböztetnünk az civiljogi örökösöket és a *praetori* jog szerinti örökösöket, vagyis a *bonorum possessorokat*. A *bonorum possessio* rendszerét Gaius az alábbiak szerint jellemzi (Gai. 3,32):

Quos autem praetor vocat ad hereditatem, hi heredes ipso quidem iure non fiunt: nam praetor heredes facere non potest; per legem enim tantum vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, velut per senatus consultum et constitutionem principalem: sed cum eis praetor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur.

Ipsa iure nem válnak örökössé azok, akiket a *praetor* hív meg öröklésre. A *praetor* ugyanis senkit sem tehet örökössé, csupán a törvény, vagy valamilyen más hasonló jogi rendelkezés alapján válik valaki örökössé, mint például *senatus consultum* és császári rendelet által. Mivel azonban a *praetor* megadja nekik a *bonorum possessiót*, örökösi helyzetbe kerülnek.¹⁶⁰

A *bonorum possessio* esetén az örökösöknek elfogadó nyilatkozatban el kellett fogadniuk az örökséget, és amíg ez nem történt meg, nyugvó hagyatékról (*hereditas iacens*) beszélünk.¹⁶¹ A halott emberen esett *iniuria* esetén az örökösöknek kellett fellépniük, így azzal a kivételes esettel állunk itt szemben, hogy a *pater familiast* érte *iniuria*, mégis mások perelhetnek a sérelem miatt.¹⁶²

Érdekesnek tartom, hogy *Ulpianus* a kereset megadását az örökösi pozícióhoz kötötte (amely lehetett akár törvényes, akár végrendeleti), vagyis sem az *agnatio*, sem a *cognatio* nem rendelkezik perlési jogosultsággal. Úgy vélem, hogy a fragmentumot megállapítóan kell értelmeznünk, ezért feltehetően a hagyományos sem élhet a keresettel. Ha ezt a szabály összevetjük a hatályos Polgári Törvénykönyv (Ptk.) szabályozásával, akkor azt tapasztaljuk, hogy a Ptk. szerint nemcsak az örökös, hanem bárki más is felléphet, feltéve, ha őt az örökhagyó végrendeleti juttatásban részesítette (akár örökös, akár

¹⁵⁹ Saját fordítás.

¹⁶⁰ Brósz Róbert fordítása.

¹⁶¹ JÖRS, PAUL – KUNKEL, WOLFGANG – WENGER, LEOPOLD: *Römisches Recht*. Springer-Verlag, Berlin–Göttingen–Heidelberg, 1949. 309. p.

¹⁶² I. 4,4,2; FRIER, BRUCE W.–MCGINN, THOMAS A.: *A Casebook on Roman Family Law*. Oxford University Press, Oxford, 2004. 296. p.

hagyományos). A törvény szerint a hozzátartozó is jogosult pert indítani, függetlenül attól, hogy részesült-e végrendeleti juttatásban (Ptk. 2:50. §).

A jogász az aktív legitimációt az örökösök *existimatio*jával indokolja. *Existimatio* alatt a röviden a társadalmi megbecsülést, egy római polgár méltóságának más polgárok általi tiszteletben tartását értjük (*im engeren Sinne; die einem Staatsbürger nach den Gesetzen und Sitten des Staates gebührende Achtung von seiten [sic!] seiner Mitbürger*).¹⁶³ A második tényállásban a *defunctus* ért *iniuria* a jogász kétszeres értékelése alá esik, ugyanis a felvázolt verbál*iniuria* mind az elhalt személy, mind az örökösök jóhírét sértette. Feltehetően ebben az esetben az elkövetőt egy magasabb összegben marasztalták.

Összességében megállapítható, hogy felperesi legitimációval azok rendelkeztek, akik a *defunctus* örökösei voltak. Ebből következően hatályos jogi szempontból kegyeleti jogról nem beszélhetünk. Az elhalt személy jóhírének római jogi védelme összetett kérdése, hiszen többek között az is vizsgálatra szorul, hogy *honorum possessio* esetén az örökség elfogadása előtt vagy után éri a *defunctus iniuria*.¹⁶⁴ E kérdések megválaszolása további kutatást igényel.

IV. Összegzés

Dolgozatomban körbejártam *Ulpianus edictum*-kommentárában található *iniuria*-tényállásokat: áttekintettem, hogy melyek voltak a Digestabeli *iniuria*-tényállások előzményei, egyes tényállási elemei, amelyek nélkül létre sem jöhetett a *delictum*, milyen minősített esete volt az *iniuriának*, illetve ismertettem az *Ulpianus* által ismeretett *iniuria*-tényállásokat.

Vizsgálódásom során az általános tényállási elemeket érintő legfontosabb eredménynek a *contumelia* és a *hybris* azonosságának feltárását tartom. A becsületsértő célzat többszöri kihangúlyozásával igyekeztem érzékeltetni, hogy míg hatályos jogunkban a becsületsértés *sui generis* büntetőjogi tényállás, addig a római jogban szerves részét képezte minden olyan cselekménynek, amelyet személysértésnek (*iniuria*) neveztek.

Az egyes tényállások alátámasztották, hogy a Digesta-forrásszövegek számos szer-tegázó, egymástól teljesen elkülönülő eseteket takartak. Bár a Digesta tartalmaz nevesített tényállásokat is, amelyeket a *praetori* jogképzés fejlesztett ki, mégis látható, hogy a *contumelia* sokrétűsége miatt szinte bármilyen cselekmény minősülhetett *iniuriaként*. E tényállásokkal takart, ún. „különös rész” legjelentősebb eredményének tartom, hogy a római jogban is léteztek mai fogalommal élve „szabad hozzáféréshez való jog”. Ez lényegében a mindenkit megillető javakhoz való hozzáférési jog, amely egy közgazdasági fogalmat takar.

¹⁶³ HEUMANN, HERMANN GOTTLIEB – SECKEL, EMIL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. Verlag von Gustav Filcher, Jena, 1891. s.v. *existimatio*.

¹⁶⁴ L. D. 47,10,1,6-7.

KRISTÓF SZÍVÓS

SPECIALITER AUTEM INIURIA DICITUR... INIURIA TYPES IN
THE EDICTAL COMMENTARY OF ULPIANUS

(Summary)

This study examines the defense of personal rights in Roman law. The basis of the research was the 10th title of the 47th book of the Digest. Most fragment of this title is from Ulpianus. Romans had a special delict for the violation of personality and they called it *iniuria*. They did not know the word 'personality'. However, they realised that Roman citizens had to be defended against more than just their physical integrity. The first chapter concerns with the main elements of *iniuria*. The author emphasises that *contumelia* was the most important element of *iniuria* meaning the disregarding of another person's personality. Any offense could be considered *iniuria* if it was committed contumeliously.

In the second chapter, the author examines the specific types of *iniuria*. The Digest contains nominated and innominated types as well, which justifies *iniuria* as a diversified delict. First of all, the author analyses the classical forms of *iniuria*. He highlights a speech from M. Tullius Cicero (*Pro Caecina*) and identifies an *iniuria* type which was not named in the Digest. He renames it to '*dolor imminutae libertatis*' after Cicero. It meant every offence which restricted the *libertas* (freedom) of a person. In this case, *libertas* means the exercise of a right without any restrictions. According to the author, the Digest contains a fragment that can be identified as this delict (D. 47,10,13,7).